

LUMINA 2008

Revistă socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria. Fondată de David Voniga, în 1894.

Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria

Redactor:
Elena Munteanu Csobai

Corectură:
Elena Rodica Colta

Coperta:
Lonovics László

Traducere:
Anca Liana Butar

Foto:
Emilia Martin
Latorczai János
Din arhiva săptămânalului
„Foaia românească”

Editor responsabil:
Maria Berényi

Publicație subvenționată de
Fundația Publică „Pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria”,
Ministerul Învățământului și al Culturii,
Autogovernarea Minoritară Română – sectorul II, Budapesta

ISSN 1215-6779

Maria Berényi

Bicentenar

Andrei Șaguna (1808–1873)

„Întorcându-vă de la mormîntul meu, veți cunoaște pe cine ați pierdut” - Andrei Șaguna

Despre episcopul și mitropolitul Andrei Șaguna, personalitate marcantă a secolului al XIX-lea din Transilvania, întemeietorul și organizatorul Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului, s-a scris mereu, începînd cu Nicolae Popea, continuînd cu Ioan Lupaș, Keith Hitchins, Mircea Păcurariu și alții. Existența lui a fost atît de complexă, încît se pot aborda mereu noi teme legate de viața și personalitatea sa.

Cine a fost Andrei Șaguna? Prin origine, a fost „darul cel mai prețios adus neamului întreg de către românii de la Pind”, cum afirma cunoscutul om de cultură Ion Simionescu, fost președinte al Academiei Române.

Strămoșii săi, alături de alte mii de macedoromâni, și-au părăsit locurile natale, din cauza opresiunii otomane, stabilindu-se în *Miskolc*, în nord-estul Ungariei.

Andrei Șaguna s-a născut în acest oraș la 20

decembrie 1808, fiind numit prin botez Anastasiu. Era al treilea copil al negustorului Naum, din familia Șaguna, strămutată, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, din înfloritoarea așezare Grabova, de lângă vestitul oraș Moscopole, din cauza masacrelor prin care Macedonia a fost supusă lui Ali Pasa din Ianina.

Din Moscopole și din zona adiacentă au emigrat marile familii macedoromâne, care au contribuit decisiv la cristalizarea activităților comerciale și bancare din Belgrad, Viena și Budapesta și, în ultima instanță, la renașterea sentimentului național românesc din Austro-Ungaria și Transilvania. Familia Șaguna, Sina, Ucuta, Darvari, Caracaș, Mocioni, Gojdu etc. au adus contribuții majore atît pentru cultura și civilizația popoarelor în mijlocul cărora s-au stabilit, cît și ideii naționale române.

În noua lor patrie, macedoromânii au adus cu ei o lungă experiență și capitaluri, pe care le-au valorificat rapid, devenind aproape pretutindeni un factor catalizator în constituirea unei burghezii comerciale și financiare. Comerțul le-a adus mari beneficii materiale, ceea ce le-a înlesnit posibilitatea să acapareze o bună parte din traficul cu mărfuri dintre Imperiul Otoman și cel Habsburgic și să cumuleze capitaluri importante. S-a format o pătură subțire dar potentă și influentă a banului, care, prevalîndu-se de puterea sa economică, a revendicat drepturi naționale. Influența lor a fost relevantă, mai ales asupra populației de la orașe, unde au pus bazele comerțului. Macedoromânii stabiliți pe aceste meleaguri nu s-au mărginit însă numai la preocupările negustorești, ci au contribuit în unire cu negustorii greci, la menținerea și întărirea Bisericii Ortodoxe. Multe biserici au fost clădite din inițiativa lor și înzestrate apoi cu icoane, clopote, odăjdii și multe cărți sfinte. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea pot fi enumerate 19 biserici și capele grecești. S-au ridicat biserici la Oradea, Vác, Balassagyarmat, Zimony, Karcag, Kecskemét, Léva, Miskolc, Bichiș, Ungvár, Pesta, Szentes și Tokaj, iar capele la Gyöngyös, Diószeg, Nagykanizsa, Sibiu, Sopron și Nagyszombat.¹

Originea și familia

În istoriografia română se menționează, că în anul 1606, câteva familii macedoromâne s-au așezat în orașul Miskolc.² Istoricii maghiari datează așezarea lor în acest oraș pe la sfârșitul secolului al XVII-lea. Macedoromânii din Miskolc au fost originari din Moscopole, Grabova, Lunca, Civara. Harnici și isteți, au devenit negustori bogați. Au obținut, pe termen lung, dreptul de a exercita comerțul cu amănuntul și ambulant. În jurul anului 1720 s-a constituit *Compania comercială grecească din Miskolc*. Membrii companiei au vorbit în limba greacă și aromână. Tot comerțul de vinuri și de lemne din Ungaria, ca și exportul acestora, a fost în mâinile macedoromânilor din Tokaj și Miskolc. Acest export s-a îndreptat mai ales spre Polonia, și mai ales către orașele Poznan și Lublin. Unele familii așezate în Miskolc au venit din Polonia ca mari negustori; frații Grabovszky, Atanasie Mutovszky, Naum și Evreta Șaguna, unul Circu-Kasakovici alături de mulți alții, care – nu se știe din ce motive – s-au stabilit în Ungaria, mai cu seamă la Pesta și Miskolc, probabil, ca să dirijeze mai bine de aici exportul. Au avut legături comerciale cu Viena, au făcut comerț de cereale și vite, au frecventat

bîlciurile și târgurile din Viena, Pesta, Nagyszombat și Debrecen, fiind prezenți și la târgurile săptămânale în localitățile din Hegyalja. Comercianții greci de aici au fost foarte bogați. Au închiriat și au ridicat în centrul orașului circa 200 de clădiri imobiliare, magazine. Mai toate magazinele, cafenelele, băcăniile, pivnițele de vin, au fost în mîna lor.³

„La Mișcolț e o puternică colonie macedoromână. În preajma anului 1730 se găseau în acest târg din nordul Ungariei aproape 300 de negustori aromâni cu familiile lor. Aici, ei aveau cercul lor aparte, școala și biserica lor. Oameni înstăriți și buni credincioși, ei au clădit cu cheltuiala lor, la Mișcolț, una din cele mai frumoase biserici ortodoxe române din țara ungurească.

Sunt mîndri și zeloși de originea și trecutul lor. Statornici în legea strămoșească, întreprinzători și chibzuiți, păzesc cu sfințenie tradiția și obiceiurile de acasă și nu se amestecă cu neamuri străine.

Vorbesc mereu cu duiosie de patria îndepărtată. Icoana Moscopolei e vie în mintea lor. Bătrînii povestesc o grămadă de lucruri minunate asupra acestei cetăți vestite în toată Peninsula Balcanică și restul Europei.

Din gura lor, copiii află cu uimire că, hît departe, la hotarul dintre Macedonia și Albania,

Casa în care s-a născut Andrei Șaguna, la Miskolc

Școala grecească din Miskolc

a fost nu de mult un oraș cu 60 mii locuitori, cu aproape 70 de biserici, cu școli înalte, cu oameni învățați și lume înstărită. Era atîta bogăție, belșug și strălucire, încît femeile umblau cu pantofi împodobiți „cu flurii” și se slujeau de mături care aveau mînerile aurite.

Urma apoi povestea tristă a vremurilor de bejenie, cînd întreg ținutul Moscopolei a fost prefăcut în ruină.

Rînd pe rînd au fost distruse Nicolița, Linotopea, Nicea, Lînca, Grabova, Sipisca, Bitcuchi și celelalte sate care s-au găsit în calea năvălitorilor.

Din aceste locuri uimitor de frumoase au coborît dînșii, mînați de nevoi și de restriște, înfruntînd urgia la fiecare pas.

Copiii ascultă cu ochii holbați, de parcă ar fi o poveste.

În acest mediu Macedonian, asupra căruia plutește umbra Moscopolei, a crescut și s-a dezvoltat Andrei Șaguna.”⁴

În jurul anului 1700 macedonenii din Miskolc și-au întemeiat o capelă în centrul orașului (str. Piatz) azi Széchenyi nr. 12., cu hramul Sf. Naum.⁵ Primul paroh a fost *Bendellasz Evratiosz*, care a slujit timp de 60 de ani (1726-1786).⁶ Uneori se afla aici și un capelan pe lîngă preot. Prin anii 1746 a fost efimeriu (epitrop) aici moscopolitul *Constantin ieromonahul*. Acesta a

fost un bărbat cult și un foarte bun teolog, după cum mărturisește lucrarea religioasă, editată de el însuși, în patria sa, unde poate el a fost cel dintîi care a introdus și tipografia. Bibliograful *Zaviras* spune despre el “că fost arhimandrit al mînăstării Sf. Naum, situată în apropierea Voscopolei; bărbat pios, respectabil și foarte virtuos, a fost efimeriu al ortodocșilor din orașul Miskolc”.⁷ Capela ortodoxă din Miskolc a fost vizitată în 1782 de țarina *Caterina II*. Ea a donat o icoană aurită reprezentînd pe Fecioara Maria.⁸ Registrele și matricolele de naștere există din 1726.⁹

După ce biserica, clădită de obștea românilor mecedoneni la începutul așezării lor în Miskolc, s-a învechit și s-a ruinat, în 1785 s-a apucat să-și zidească o biserică nouă. Construcția, realizată sub conducerea arhitectului Ioan Adami, s-a prelungit pînă în 1806. Biserica a fost zugrăvită de către Teheodosim Ianinka. În 1791 a fost sfințit iconostasul, care este cel mai frumos și mai mare din Europa-Centrală, avînd o înălțime de 16 m și mai mult de 87 de icoane, pictate de pictorul vienez Antoniu Kuchelmeister. Tot de acest maestru au fost zugrăvite, în 1807, și frescele interioare.

Acest edificiu, aparținînd uneia din cele mai frumoase biserici ortodoxe din Ungaria, a fost sfințit în 1806, de episcopul din Buda Dionisios

Popovici. În semn de amintire, pe fațada bisericii ortodoxe din Miskolc s-a pus o inscripție, în grecește, pe care scrie: „Această biserică a Sfintei Treimi s-a întemeiat în 1785 pe timpul puternicului Iosif al II-lea, regele Ungariei, și s-a isprăvit în anul 1806, pe timpul puternicului împărat Francisc al II-lea, regele Ungariei, cu cheltuiala fraților valahi din Macedonia”. În cazul coloniilor grecești din imperiu, toate privilegiile și actele numeroaselor lor comunități bisericești se refereau la greci și vlahi “Griechen und Walachen”, iar în inscripția de pe biserica din Miskolc, era vorba numai și numai de vlahi.¹⁰ Biserica este construită deci cu cheltuiala macedoromânilor.

„Între acești frați români, cari n-au pregetat a-și deschide punga și a jertfi din avutul lor pentru a înălța un frumos altar de închinare Domnului, e însemnat la locul al 3-lea Evreta Șaguna, bunicul despre tată, iar la locul al 12-lea Anastasiu Mihail Muciu, bunicul despre mamă al mitropolitului Șaguna.”¹¹ Și astăzi în biserica din Miskolc, Sfânta Masă din Altar poartă o inscripție: „dăruită de Evreta Șaguna”.

Acești doi comercianți – veniți din Grabova, de lângă vestitul oraș Moscopole – erau buni prieteni, au pregătit terenul pentru căsătoria copiilor lor. Evreta Șaguna avea un fecior, Naum, care deși tânăr, era vădov căci soția lui cea dintâi a murit. (Ea se numea Ecaterina Magiario din Perlepe, și a murit la naștere născând copilul Gheorghe, tatăl lui Constantin Șaguna, decedat în calitate de general în armata română. După împărțirile acestui general, părintele său Gheorghe făcuse studii de arhitectură, fiind apoi chemat de Teodor Balș în țară; s-a căsătorit, la Galați, cu Anica Pantazal Costandache, o nepoată de vară a mamei lui Cuza.²⁸) Într-un vechi „Protocol al Cununaților”, păstrat în arhiva bisericii ortodoxe din Miskolc, se găsește însemnarea în care se spune, că la “1 mai 1802 Naum, fiul lui Evreta Șaguna, după a treia vestire în biserică, a luat în a doua căsătorie de muiere legitimă pe Anastasia, fiica lui Mihail Muciu și s-au cununat prin mine preotul Constantin (Vulp.). Naș a fost Anastasiu, fiul lui Adam Ghergha”.

La anul, la 11 februarie 1803, s-a născut primul copil din această căsătorie, primind numele bunicului Evreta. După trei ani, la 27 august 1806 s-a născut fetița, numită Ecaterina, iar la sfârșitul anului 1808 s-a născut al treilea copil și i s-a dat numele Anastasiu, după al mamei sale și după al bunicului. În “Protocolul botezaților” din Miskolc s-a păstrat despre nașterea acestui copil următoarea însemnare: „Anastasiu, fiul lui Naum Evreta Șaguna și al soției sale Anas-

tasia, s-a născut în 20 Decembrie și s-a botezat și miruit în 28 Decembrie 1808 prin mine preotul Constantin Vulco. Nașul lui a fost Anastasiu, fiul lui Adam Ghergha”.¹²

Aceasta nu a fost nici pe departe o familie fericită. Naum era impresionabil și emotiv și se pare că nu se pricepea la afaceri. El a irosit zestre soției sale precum și propria moștenire în câteva afaceri fără valoare și la scurtă vreme după nașterea celui de-al treilea copil a dat faliment, lăsându-și familia în sărăcie. Anastasia Șaguna și-a părăsit soțul și a plecat cu copiii să trăiască în casa tatălui ei la Miskolc.

Puține lucruri se știu despre activitatea de după aceea a lui Naum Șaguna pînă în martie 1814, cînd a fost convertit de la ortodoxie la *catolicism*. Motivele nu sînt clare. Lipsit de mijloace materiale și bolnav – va muri în anul următor – se poate să fi considerat că aceasta este calea cea mai bună pentru a asigura viitorul copiilor săi.¹³

Sfătuit și susținut de episcopul catolic din Eger Ștefan Fischer, împreună cu cei trei copii, trece la *catolicism*, cu toată opoziția soției sale. Copiii urmau să fie crescuți în credința catolică, pe cheltuiala episcopiei. Mama copiilor și bunicul lor Mihail Muciu, care acum locuia în Pesta – unde George Muciu, fratele Anastasiei era director al școlii române – grecești pe la 1823 - dezaprobă cu hotărîre și cu indignare această faptă. Bunicul ia nepoții la sine, pentru a le da o creștere îngrijită, fiindcă tatăl copiilor, din cauza sărăciei, nu mai era în stare a le-o da.¹⁴

Dreptul civil consfințea această practică catolică și în octombrie 1814 tribunalul a ordonat Anastasiei Șaguna să-și dea copiii în grija arhidiaconului romano-catolic de la Miskolc, care, la rîndul său, își asuma răspunderea pentru educarea lor morală și spirituală în noua confesiune a tatălui lor. În octombrie 1815, pentru a evita aducerea la îndeplinire a hotărîrii tribunalului, ea s-a mutat împreună cu copiii la Pesta, în casa unchiului său Anastasie Grabovszky, negustor bogat și unul din conducătorii marii comunități macedoromâne, cu o clară conștiință socială. Acolo copiii au urmat școala grecească, au mers la biserica greco-valahă și au continuat timp de aproape un an să fie crescuți în religia ortodoxă.¹⁵

Între timp, manevrele prelungite ale Anastasiei și ale tatălui ei pentru anularea deciziei tribunalului, care au dus în cele din urmă la trimiterea unei petiții către Locotenența Regală a Ungariei, au rămas fără rezultat. Hotărîrea inițială a tribunalului a fost menținută și Anastasia Șaguna n-a avut altă posibilitate decît să se

reîntoarce la Miskolc. Cei doi copii mai mari au fost înscriși la școli catolice, însă micului Anastasiu, datorită vârstei, i s-a îngăduit să urmeze o școală primară ortodoxă, „școala grecească”, pînă la vârsta cînd va intra la gimnaziul catolic inferior din loc.

Studiile de la Pesta

În 1823, Șaguna a părăsit pentru totdeauna Miskolcul și s-a mutat la Pesta pentru a locui cu familia *Grabovszky*. A urmat gimnaziul catolic superior la piariști, pe care l-a absolvit în 1826, ca al șaptesprezecelea într-o clasă de 103 elevi, obținînd aprecieri deosebite pentru rezultatele la „teologie” - se înțelege romano-catolică - precum și la „limba maghiară”. Diploma îl prezenta ca fiind de naționalitate maghiară și religie catolică.¹⁶ În realitate, devotamentul său atît pentru ortodoxie cît și pentru tradițiile naționale ale familiei sale a rămas ferm în ciuda instruirii sale intense în teologia romano-catolică și a folosirii constante a limbii maghiare.

Acasă, mama lui s-a ocupat de formarea sa religioasă și, neutralizînd efectele instrucției formale în catolicism, l-a învățat să respecte învățăturile morale ale ortodoxiei și a aprofundat aprecierea lui pentru frumusețea ei liturgică. Copiii Anastasiei Șaguna au primit educație catolică, dar fiind împreună cu ei, mama lor a știut să exercite asupra educației o influență statornică și mult mai hotărîtoare, decît catolicii. Mitropolitul Șaguna își aducea și la bătrînețe cu drag și cu recunoștință aminte, cum la vârsta copilăriei, cînd frecventa școala catolică din Miskolc, mamă-sa îl învăța acasă rugăciunile străbune și cum îl trimitea, duminica și în zile de sărbători, cu prescuri la biserica ortodoxă, pentru ridicarea căreia au jertfit amîndoi bunicii lui, atît Evreta Șaguna cît și Anastasiu Mihail Muciu.

Casa lui Grabovszky din centrul Pestei

Tînărul Anastasiu, după terminarea studiilor gimnaziale, a făcut și el pasul însemnat, pe care-l făcuseră și fratele său Evreta și sora sa Ecaterina. La 9 zile după ce a împlinit vârsta legală de 18 ani, s-a întors și el în sînul bisericii strămoșești, dînd o declarație foarte categorică, în care spune că, studiind cu succes eminent în gimnaziile catolice din Miskolc și Pesta și ocupîndu-se în mod sîrguincios cu studiul religiei romano-catolice, cu toate acestea, convingerea sa intimă îl îndeamnă să urmeze sfințele precepte ale Bisericii Ortodoxe. El va înainta o cerere Locotenenței Regale din Ungaria, în care cere permisiunea de a se reîntoarce la Biserica Ortodoxă, pentru a-și păstra credința strămoșească. După multe tărăgănări și diferite piedici, prin decretul regesc din 2 septembrie 1828 i se va aproba cererea de a reveni la religia mamei sale. O comisie, ad hoc întocmită, îl provoca să explice. Șaguna a răspuns simplu și fără posibilități de replică: „vreau să pot trăi și muri în religia în care m-am născut.”¹⁷

În anul 1829, Șaguna termină studiile de Filosofie și Drept de la Universitatea din Pesta. Trebuia să se decidă asupra unei cariere. Inteligența și rafinamentul său, îmbinate cu sprijinul financiar din partea unchiului mamei sale, îi deschideau nenumărate posibilități; viața de negustor era alegerea evidentă. Spre surprinderea multor prieteni el s-a hotărît să devină preot. Mulți ani mai tîrziu, cînd a fost întrebare despre hotărîrea sa, Șaguna a răspuns invariabil că dacă s-ar fi născut de o sută de ori, de o sută de ori ar fi devenit preot.¹⁸ Respectul pentru ortodoxie și o puternică credință în misiunea spirituală a clerului au cîntărit în mod evident mai mult decît avantajele materiale oferite de o carieră reușită în afaceri.

Sentimentul misiunii sociale al lui Șaguna a fost foarte dezvoltat. În timpul celor șase ani petrecuți în casa familiei Grabovszky din Budapesta (din 1823 pînă în 1829), unde s-a alăturat cu entuziasm societății cosmopolite, a venit în contact cu noile și viguroasele curente sociale și culturale.

În prim plan se aflau acele idei, care treziseră conștiința națională a intelectualilor macedoromâni și i-a îndemnat, să cerceteze tradițiile lor istorice și lingvistice. Ei datorau o mare parte din inspirația lor scrierilor istoricilor și filologilor români din Transilvania, mai ales lui *Samuil Micu-Clain*, *Gheorghe Șincai*, *Petru Maior*. Toți cei trei învățați transilvăneni au trăit la Budapesta la începutul secolului, fiind editori și cenzori de cărți românești publicate în Tipografia Universității din Buda.

Negustorii macedoromâni din Pesta au acordat din toată inima sprijinul moral și financiar pentru renașterea culturală și pentru editarea cărților. Nici unul n-a fost mai generos decât Anastasie Grabovszky. El s-a abonat la toate publicațiile noi în domeniul istoriei și limbii române și macedoromâne.¹⁹

Locul de întâlnire a intelectualilor, a membrilor coloniei macedoromâne din Pesta și studenților români a fost casa macedoromânului Anastasie Grabovszky. Atât el cât și soția sa au activat în viața socială a comunității lor: el ca îndrumător al diferitelor eforturi de a obține egalitate pentru macedoromâni în conducerea Bisericii Ortodoxe „Greco-Valahe” din Pesta, iar soția sa ca președintă a *Societății Femeilor Macedo-Române din Pesta*, care a fost organizată în 1815 în primul rând pentru promovarea educației în limba maternă. Mai mult, casa lor a devenit locul preferat de întâlnire al românilor din toate părțile monarhiei habsburgice, precum și din principatele Moldovei și Țării Românești. Între cei care le-au fost oaspeți s-au numărat *Petru Maior*, *Damaschin Bojincă*, istoric din Banat, și *membri ai familiei Golești*, care vor avea mai apoi rol proeminent în revoluția de la 1848 din Țara Românească. Ei n-au făcut nici o distincție între macedoromâni și ceilalți români, ci i-au tratat pe toți ca membri ai aceleiași națiuni, indiferent de granițele politice. De exemplu, Grabovszky a făcut în mod generos donații Bisericii Ortodoxe din Transilvania. În 1813 a contribuit cu 100 de guldeni la fondul pentru construirea unei reședințe episcopale la Sibiu, în care strănepotul său, la acea vreme în vârstă de cinci ani [Andrei Șaguna n.n. – M.B.], va locui mai târziu.²⁰

Timp de aproape un sfert de veac, Grabovszky a fost implicat în controversa dintre grecii și macedoromânii din Pesta pe tema conducerii comunității greco-valahe. Cea mai mare parte a secolului al XVIII-lea grecii au fost cei care au dominat, însă pe la 1800 macedoromânii i-au întrecut ca număr și au devenit o forță mai dinamică în viața culturală și de afaceri a comunității. Și unii și alții își dădeau seama de rezultatele unei sporite conștiințe naționale și ca urmare disputele lor au devenit neobișnuit de înverșunate și de intransigente. În 1808 Grabovszky i-a reprezentat pe români în încercarea de a avea serviciile religioase atât în limba lor, cât și în limba greacă.

Grabovszky a fost un om de prestigiu, un mecena al publicațiilor românești editate la Tipografia din Buda, influent, bogat, prieten cu

boierii din Principate, mai ales cu frații Golești, care treceau des pe la el. A avut bune relații și cu magnații maghiari. În atmosfera spirituală, impregnată de concepția istorică și lingvistică a Școlii Ardelene, s-au întâlnit în salonul literar al lui Grabovszky numeroși literați și oameni de cultură română, între care *Petru Maior*, *Samuil Micu Clain*, *Damaschin Bojincă*, *Dimitrie Țichindeal*, *Moise Nicoară*, *Ștefan P. Neagoie*, *Teodor Aaron*, *Emanuil Gojdu*, *Eftimie Murgu*, *Petru Moaler Câmpeanu*, *Andrei Mocioni*, *Constantin Lecca*, *Paul Vasici*, *Partenie Cosma*, *Zaharie Carcalechi*, etc.²¹

În casa lui, pe lângă subiecte cultural-literare, s-a mai dezbătut și spinoasa problemă a bisericii românilor din Banat și Ungaria, care era subjugată de ierarhia sîrbă. Lupta începută de giulanul *Moise Nicoară* – care și el trecea pe la casa Grabovszky – a fost apreciată de societatea română din capitala ungară.²²

„Prin urmare, tînărul Anastasie Șaguna putea aici, în casa unchiului său, să primească o creștere aleasă, deplin corespunzătoare pozițiunii sale înalte din viitor. Parte prin vază și trecerea unchiului său, parte prin conexiunile sale colegiale în școală, în liceu și la Universitate, el își făcuse cunoscuți și avuse intrare în casele cele mai de frunte din Pesta. Renumitul Maghiar literat și bărbat de Stat, fost ministru, Baronul Eötvös, stătea în legături amicale cu Șaguna încă din tinerețe.”²³ În acest timp, Șaguna a legat o trainică prietenie și cu viitorul mecenat *Emanuil Gojdu*.

Singura informație precisă despre efectul renașterii macedoromâne asupra lui Anastasiu Șaguna ne provine de la *Nicolae Popea*, care relatează faptul că Șaguna a început studiul sistematic al daco-românei la îndemnul unchiului său.¹⁸ Nu se știe precis dacă în familia comerciantului macedoromân Naum Șaguna din Miskolc se mai vorbea limba română.²⁴

Vicar și Episcop în Ardeal

La îndemnul lui *Maxim Manuilovici*, episcopul Vîrșețului și rudă mai îndepărtată a familiei Grabovszky, Șaguna și-a început studiile pentru preoție la Institutul Teologic din Vîrșeț în toamna anului 1829.²⁵

După terminarea studiilor teologice, a fost chemat de Mitropolitul sîrb *Ștefan Stratimirovici*, profesor de teologie la Carloviț. La 1 noiembrie 1833, a intrat în monahism, la Mănăstirea Hopovo, primind numele *Andrei* și fiind hirotonit ierodiacon. Între anii 1834–1838 a trecut prin toate treptele ierarhice, pînă la preot, și cele

onorifice, pînă la protosinghel. În anul 1842 a fost făcut arhimandrit la mănăstirea Hopovo, urmînd ca în anul 1845 să fie numit stareț la Mănăstirea Covil. A activat ca profesor la seminariile teologice din Vîrșeț și Carloviț, fiind și secretar al consistoriilor celor două eparhii. În 1846, Mitropolitul Carlovițului, *Iosif Raiacici*, îl recomandă cancelarului Iosika de la Viena pentru înalta demnitate de vicar.

În 1845 a decedat fostul episcop de la Sibiu, *Vasile Moga*. Împăratul, urmînd sfatul mitropolitului de la Carloviț, a trimis în 27 iunie 1846 la Sibiu pe arhimandritul Andrei Șaguna, ca vicar general al Bisericii Ortodoxe din Ardeal. În Ardeal a fost primit cu răceală. Se socotea că e sîrb. Pe lîngă aceasta, doi nepoți ai lui Vasile Moga rîvneau la scaunul unchiului lor: *Ioan Moga* și *Moise Fulea*. Cînd unii protopopi i-au spus că e sîrb, le-a răspuns: „Sunt român ca și voi”. Își afirma cu tărie românitatea sa. În ciuda neîncrederii ce i s-a arătat, vicarul Șaguna a luat o seamă de măsuri spre îndreptarea situației din Biserică.²⁶

Nici alegerea în scaunul episcopal nu a fost voită de către toți protopopii transilvăneni. Voturile acordate la sinodul protopopiilor din 1847 îl clasau pe locul al treilea cu numai 27 de voturi avînd înaintea pe Ioan Moga cu 33 și pe Moise Fulea cu 31. Totuși mitropolitul Raiacici l-a recomandat oficial împăratului Ferdinand în ianuarie 1848. La 5 februarie Șaguna a primit scrisorile de numire în funcția de episcop al Episcopiei Transilvaniei. Hirotonirea sa a avut loc la 30 aprilie 1848, în catedrala din Carloviț.²⁷

Cu evenimentele din 1848 episcopul Șaguna și-a început activitatea publică în Transilvania, într-un ritm incredibil, din care n-a mai ieșit pînă aproape de sfîrșitul vieții, în 1873. Hirotonit arhieru la Carloviț, în aprilie 1848, și-a început activitatea în împrejurări deosebit de critice, cînd izbucnise revoluția din Transilvania și Ungaria. El însuși a avut un rol însemnat în evenimentele anului 1848, ca președinte al Marii Adunări Naționale de la Blaj, al „comitetului permanent” al românilor din Sibiu. Orientarea întrunirii de la Blaj s-a fixat la Sibiu, în convorbirile preliminare dintre Șaguna și Bărnăuțiu.²⁸

Conjunctura politică din Transilvania a cerut deseori ca ierarhii de aici să se implice și în problemele politice ale vremii. Așa a fost cazul și cu Andrei Șaguna. La numai cîteva zile după hirotonirea sa ca episcop, îl vedem pe Cîmpia Libertății de la Blaj, prezidînd împreună cu episcopul unit *Ioan Lemeni* Marea Adunare din

3/15 mai 1848, unde au participat 40.000 de români. Șaguna înțelegînd principiile formulate de *Simion Bărnăuțiu*, *George Barițiu*, *Avram Iancu* și alți luptători, a sprijinit doleanțele românilor pentru drepturi, pentru libertate, pentru independență, pentru limbă românească, pentru școli românești și pentru o Mitropolie Ortodoxă Română. La marea adunare de la Blaj el a fost numit conducătorul delegației care avea să prezinte împăratului *Petiția națională* prin care se cere: desființarea iobăgiei și a dijmei; libertate comercială și industrială; tribunale cu jurați; dotarea clerului român din fondurile publice, școli pentru toate satele; gimnaziile, seminariile și o universitate românească, ștergerea privilegiilor, etc. Românii transilvăneni în această petiție de fapt și-au declarat autonomia și au pretins drepturi egale cu celelalte minorități din imperiul austriac.²⁹

Șaguna a acceptat să facă mai multe drumuri la Viena prezentînd împăratului mai multe memorii, în care arăta situația grea și apăsătoare, în care se zbăteau românii din Transilvania.

„Mulți istorici i-au acuzat pe patrioții ardeleni - și în chip deosebit pe episcopul Andrei Șaguna - că și-au pus prea mari nădejdi în împăratul de la Viena și au colaborat cu autoritățile civile și militare austriece. Așa au făcut nu numai Șaguna, ci și Simion Bărnăuțiu, cu întreg *Comitetul național român din Sibiu*, dar și Avram Iancu cu toți prefectii lui. În conjunctura politică de atunci nici nu se putea altfel. De mai bine de un secol și jumătate de cînd Transilvania trecuse în stăpînirea Habsburgilor, românii își îndreptaseră toate gîndurile spre Curtea imperială din Viena, convinși că numai împăratul va putea să înlătore nedreptățile de ordin național și social din Transilvania, unde nobilimea maghiară deținea o poziție predominantă în viața politico-socială.

De altfel, în împrejurările de atunci, din 1848, românii transilvăneni nici nu aveau la cine să facă apel, orice ajutor din afară fiind exclus. În Moldova, domnitorul Mihail Sturdza (1834-1849) a înăbușit încercarea tinerilor patrioți moldoveni din 28 martie 1848, de-a fi soluționate unele revendicări social-politice moderate pe calea unei simple petiții.

În Țara Românească, deși guvernul revoluționar provizoriu instalat în iunie 1848 s-a menținut timp de trei luni, în cele din urmă revoluția a fost înăbușită de trupele otomane și țariste. În afară de aceasta, boierimea retrogradă din Țara Românească și Moldova acorda tot sprijinul forțelor militare străine pentru menținerea

stărilor de lucruri existente, pentru suprimarea oricăror idei progresiste, revoluționare.

O unire a forțelor revoluționare românești cu cele maghiare era exclusă din capul locului, din moment ce Dieta de la Cluj votase „uniunea” Transilvaniei cu Ungaria fără consultarea românilor, iar guvernul kossuth-ist refuza satisfacerea revendicărilor românești; pentru masele țărănești, orice colaborare cu maghiarii era de neconceput, în urma afitor abuzuri ale marilor proprietari față de foștii iobagi, dar mai ales după atâtea atrocități și devastări comise de gărzile naționale maghiare și secuiești împotriva românilor și a sașilor (...).

(...) Alături de ceilalți cărturari patrioți ai timpului, Șaguna a considerat că lupta lor se poate desfășura numai pe baze constituționale, legale, cu recunoașterea autorității de stat habsburgice.... Cu alte cuvinte, politica sa față de Curtea din Viena nu a fost determinată de rațiuni dinastice, ci de interesele națiunii sale, al cărei program fusese respins de conducătorii revoluției ungare. Ca om politic, conștient de responsabilitatea pe care o avea față de Biserica și națiunea sa, năzuind spre realizarea programului revoluționar al emancipării națiunii române, Șaguna a căutat soluții corespunzătoare momentului istoric de atunci.³⁰

Meritul lui Șaguna, recunoscut de posteritate, în ce privește evenimentele din 1848–49, a constat, în principal, în aceea că a reușit să pună interesul național înaintea celui confesional, realizând astfel, la Blaj, o adevărată unire „în cuget și simțiri” a întregii națiuni române din Transilvania. *Alecu Russo*, participant la adunare, nota în acest sens: „Zile de frăție ca cea din 3/15 Maiu 1848 se ridică rareori în istoria unui popor împărțit în credința sa. Spuie căpeteniile uniților și neuniților, cu câtă muncă sufletească au putut pe 3 zile impune tăcere pizmelor religioase”.

Chiar de la începutul adunării Șaguna spunea: „toate nemulțumirile și supărările trecutului trebuiesc date uitării, căci toți suntem frați, nu din fatarie, ci frați în Hristos, frați români”. Fiind oricând gata de jertfă pentru cauza înfrățirii tuturor românilor din Transilvania, a străbătut apoi, mai bine de 7 luni, drumurile Vienei, Pestei, Innsbruckului și Olmutzului pentru a prezenta și susține în fața împăratului dorințele națiunii române. Cu deosebită vehemență s-a făcut auzit pe parcursul întâlnirilor cu Francisc Ioseph protestul lui Șaguna în legătură cu hotărârea Dietei ardelene de unire a Transilvaniei cu Ungaria. Atitudinii de-a dreptul belicoase a ministrului Kossuth, care spunea că: „Do-

rința românilor de a avea existență politică națională deosebită (...) nu se poate realiza căci prin aceasta s-ar nimici unitatea statului (e vorba de statul maghiar, bineînțeles, n.a.). Ori se descompune Ungaria, ori decide sabia în aceasta chestiune”, Șaguna îi răspunde, susținând cu multă demnitate și curaj cauza românească. „Legea, despre mine, pe români nu poate să-i mulțumească pentru că a fost adoptată fără consultarea lor, și împotriva doleanțelor legitime ale acestora, în ea fiind vorba (ca de-a lungul istoriei, de altfel, n.a.) numai de cele trei națiuni privilegiate ale Transilvaniei, iar despre români, care formează 2/3 din populația principatului nu se pomenește nici-un cuvânt.” Și apoi conchide: „Să judece Europa civilizată, care știe respecta drepturile naționalităților și ale omenirii, dacă e compatibil cu postulatele legilor divine și sociale, ca acolo unde 6–700.000 suflete formează 3 națiuni deosebite, 1.300.000 de suflete să fie pur și simplu nulificate.”³¹

Răspunsul său este primit cu ostilitate la Budapesta, și, din păcate, din toamna anului 1848, pe fondul nemulțumirilor generale, sociale, dar mai ales naționale, Imperiile (în special Ungaria și Transilvania) sunt pustiite de un adevărat război civil.

Din păcate, eforturile sale pentru o bună înțelegere cu ungurii (conduși de Kossuth) au rămas fără efect, căci în timp ce el se afla între Viena și Praga, războiul civil din Transilvania s-a amplificat, trupele lui Bem ocupând în luna martie Sibiu și Brașovul (numai în munții Apuseni, apărați de Avram Iancu, acestea n-au putut pătrunde, n.a.), iar guvernul de la Budapesta va da Constituția din 4 mai, prin care românii din Transilvania erau din nou desconsiderați ca nație de sine stătătoare. Aceste evenimente îl vor determina pe Șaguna să adreseze noi proteste pe lângă curtea de la Viena, toate rămase însă fără vreun rezultat concret.

Chiar dacă idealul național n-a fost împlinit în timpul revoluției (datorită și intervenției străine pentru înfrângerea mișcării românilor), trebuie evidențiat faptul că aceasta a avut darul de a înăspri lupta pentru eliberare națională, în deceniile următoare.

Toate punctele din hotărârea de la Blaj se vor regăsi mai apoi, vreme de un sfert de veac, în toate petițiile lui Șaguna, repetate fără oboseală, fără răgaz și anume: dreptul românilor de a exista ca națiune și de a se numi „români” nu valahi sau oláh sau altcum; independență națională; reprezentanți în Dietă și administrație, proporțional cu numărul locuitorilor români; folosirea în școli și în administrație a limbii ro-

mâne; anual românii să poată convoca o Adunare națională generală; desființarea iobăgiei; libertate industrială și comercială; libertatea de a vorbi, a scrie și a tipări.³²

Activitatea publică și politică

Activitatea mitropolitului Șaguna în Transilvania s-a desfășurat într-o perioadă foarte frământată a secolului al XIX-lea, marcată de Revoluția română din anii 1848–1849, regimul absolutist habsburgic (1849–1859) și de înființarea Austro-Ungariei (1867–1918). El, asemănător multor contemporani, s-a implicat și în viața național-politică a românilor, fiind considerat „diplomatul revoluției din 1848–1849”, iar mai târziu – ca membru în Dieta Transilvaniei, în Senatul imperial din Viena și în Casa magnaților din Budapesta – a apărat peste tot drepturile românilor.

Diplomația de care a dat dovadă în relațiile cu Viena imperială, a facilitat, în anul 1864, recunoașterea poporului român ca națiune politică egală în drepturi cu celelalte națiuni din Transilvania maghiarii, sașii și secuii. Șaguna s-a pronunțat în multe rânduri pentru activismul politic, considerându-l ca singura manieră de a lupta pentru drepturile românilor, ceea ce a și făcut personal în Parlamentul de la Budapesta, unde a fost o personalitate care și-a câștigat respectul tuturor.

Andrei Șaguna a continuat tradiția înaintașilor săi de a fi în fruntea poporului român în lupta pentru drepturi politice, sociale și naționale. La 1848-1849 s-a putut constata, cu durere, că nu toți românii din statele Austriei aveau acțiuni unitare. Este meritul lui Andrei Șaguna că a reușit să-i adune pe mulți conducători români din Ardeal, Banat, din părțile vecine ale Ungariei și din Bucovina, și împreună au redactat memoriile înaintate împăratului.

A rămas pe tot parcursul luptei revoluționare credincios Casei de Habsburg, fiind convins că românii, cu experiența și resursele lor limitate, puteau să se apere de maghiarizare și să-și atingă aspirațiile naționale, numai cu ajutorul acesteia.

După anul 1867, el s-a pronunțat pentru activismul politic, considerându-l ca singura manieră de a lupta, pe mai departe, în parlamentul maghiar, pentru drepturile românilor. În luările de cuvânt, lui Andrei Șaguna i s-a oferit prilejul de a demonstra, cu puterea argumentelor istorice, necesitatea doleanțelor. El a demonstrat că nici o națiune nu poate renunța de bună voie la identitatea sa și la interesele și as-

pirațiile sale, importantă fiind însă, acolo unde coexista cu mai multe națiuni, posibila conlucrare și acceptarea lor reciprocă. „Fiecare națiune trebuie să contribuie la binele general al națiunilor – spunea Șaguna – astfel ca drepturile de afirmare proprie a fiecăreia devin în același timp și îndatoriri, iar statul (multinațional - n.a.), trebuie să dezvolte puterile materiale și spirituale ale tuturor cetățenilor săi.”

S-a instalat dualismul austro-ungar, s-au anulat multe legi favorabile românilor. Românii s-au frământat mult și s-au împărțit în două tabere politice: *activiștii*, care doreau să lupte pentru drepturile lor chiar în Parlamentul de la Budapesta și *pasiviștii*, care recomandau abținerea de la orice colaborare politică în Parlament. Șaguna a fost de partea *activiștilor*. Temperament de luptător el n-a crezut în retragerea din luptă, știind că o astfel de “grevă” n-ar putea obține nimic. I se va da dreptate abia la sfârșitul vieții, când toți vor încerca a se uni din nou pe programul activismului. Neînțelegerile acestea dintre români l-a supărat grav pe Șaguna, pînă la îmbolnăvire.

Reînființarea Mitropoliei Transilvaniei

După înăbușirea revoluției din 1848, Andrei Șaguna a început demersurile pentru restaurarea vechii Mitropolii Ortodoxe a Transilvaniei. Văzînd că pe calea petițiilor și a așteptării soluționării lor drepte nu izbutește, Șaguna a schimbat tactica. La 12 martie 1850 a convocat și deschis la Sibiu *primul Sinod*, la care au luat parte 24 de preoți și 20 de mireni, între care și *Avram Iancu*.³³ Pe ordinea de zi erau probleme bisericești, dar și „starea culturii poporului și propășirea lui”. Șaguna a reluat doleanțele din petiția prezentată la Olmütz la 25 februarie 1849. În plus, a insistat pentru restaurarea Mitropoliei române, desființată încă de la 1701. Sinodul a luat și hotărîri care au fost puse imediat în practică: „preoții sînt numiți și directori de școli, protopopii sînt numiți inspectori școlari districtuali, se înființează conferințele învățătoresți și pentru reciclare în cursul verii, școala clericală de șase luni din Sibiu se preface în Institut teologic-pedagogic, pregătind pe lîngă preoți și învățători; se stabilește programa analitică și se iau măsuri cu privire la pregătirea și tipărirea manualelor pentru școlile sătești. Episcopii își asumă conducerea superioară a școlilor. Șaguna ordonă să se zidească peste tot edificii școlare și pune astfel bazele școlilor confesionale care ajung repede să treacă de numărul de 800.”³⁴

În anii următori Andrei Șaguna a adresat alte numeroase memorii pe aceeași temă, fie curții imperiale din Viena fie patriarhului sîrb Iosif Raiacici din Carloviț, dar s-a izbit de opoziția tuturor.³⁵ Împrejurările favorabile cauzei românești, inaugurate din 1860, au deschis o nouă fază în demersurile pentru reînființarea Mitropoliei Ortodoxe. Pe baza deciziei favorabile a împăratului, cea dintîi în chestiunea Mitropoliei Ortodoxe Române, Șaguna a convocat al *doilea Sinod* eparhial în 24–26 octombrie 1860 la Sibiu, care a înaintat împăratului un memoriu pentru restaurarea de facto a mitropoliei, pentru că de drept ea nu a fost desființată, cerîndu-i ca aceasta să nu mai depindă de sinodul de la Carloviț, ci să se facă printr-o decizie imperială. Referindu-se la promisiunile patriarhului sîrb, din mai 1848, sinodul ardelean a cerut sinodului din Carloviț să respecte dorința românilor din monarhie de separație ierarhică și de organizare a mitropoliei naționale, care să cuprindă toate episcopiile românești din Austria.

În problema mitropoliei solidaritatea românească a funcționat ireproșabil. Fruntașii politici români, indiferent de provincia din care veneau, au acționat concertat, utilizînd toate legăturile ce le aveau la înaltele foruri. Agentul român *Ioan Dobran* a mijlocit relațiile cu cancelarii Ungariei și Transilvaniei, a transmis informații și sfaturi utile lui Șaguna. *Emanuil Gojdu* l-a asigurat pe Șaguna de tot sprijinul în cauza mitropoliei, declarînd că emanciparea de ierarhia sîrbă constituia cea mai mare dorință a sa. „Fii dar încredințat, Excelenție, că întru emanciparea de sîrbi și reînvierea metropoliei române, vei avea în mine un sprijinitor neostenit, întru aceasta toate puterile și mijloacele mele-ți stau spre dispunere” – scrie Gojdu către Șaguna, la 2 ianuarie 1861.³⁶

În toamna anului 1857, Șaguna a cerut împăratului încuviințarea să facă o colectă pentru *zidirea unei catedrale la Sibiu*. Colecta a deschis-o împăratul cu suma de 1000 de galbeni; la ea a adăugat guvernatorul Ardealului Schwarzenberg 50 de galbeni, apoi Șaguna 2000 de florini. Pînă la moartea lui Șaguna, fondul pentru zidirea catedralei a conținut suma de 140.000 de coroane. El a sporit mereu pînă în 1902, cînd mitropolitul *Ioan Meșianu* a început zidirea catedralei și s-a terminat în 1906, costînd 1.000.000 de coroane.

Pe temeiul hotărîrii sinodului din 1860, în 20 februarie 1864 Andrei Șaguna a convocat al *treilea Sinod* al episcopiei Transilvaniei pentru 22 martie 1864. Sinodul a înaintat o petiție îm-

păratului, în care a susținut propunerea lui Șaguna pentru o mitropolie ortodoxă unică pentru toți românii din imperiu și a elaborat, pe baza proiectului acestuia, un regulament de organizare a noii provincii în 174 paragrafe, care a servit drept bază pentru Statutul Organic din 1868.³⁷

În sfîrșit, în august 1864 sinodul episcopesc din Carloviț și noul patriarh sîrb Samuil Mașirevici, la stăruința împăratului, și-au dat acordul pentru înființarea mitropoliei române. În 24 decembrie 1864 împăratul emite scrisoarea prin care se aprobă această Mitropolie independentă și îl numește pe Șaguna mitropolit al românilor din Transilvania și Ungaria. O delegație de fruntași ardeleni și bănațeni, în frunte cu Șaguna, pleacă după Crăciun la Viena și în 6 februarie 1865 e primită de împărat, căruia îi mulțumesc pentru această aprobare. Împăratul adresează cuvinte de mare laudă lui Șaguna.

Șaguna știa însă că mai trebuie ceva: asigurarea Mitropoliei și printr-o lege a „Țării Ungurești”, mai ales după ce în 1867 se ajunsese la o împăcare între împărat și unguri, prin care se recunoștea Ungaria ca un regat propriu unit cu Austria. Această asigurare a obținut-o printr-o lege specială în 1868.

Statutul Organic a primit sancțiune din partea împăratului Francisc Iosif I la 28 mai 1869. Românii din Transilvania au văzut că în această frumoasă constituție și-au cîștigat o formă a naționalității lor, dîndu-se Bisericii posibilitatea să conducă și viața școlară, culturală și economică independent de un stat de naționalitate străină.³⁸

Potrivit principiului autonomiei, Biserica Ortodoxă a primit dreptul de a reglementa, administra și conduce afacerile sale bisericești, școlare, fundamentale la toate nivelurile sale constitutive, dar și fiecare parte constitutivă, la rîndul ei, a primit același drept independent de celelalte. Congresul Național Bisericesc constituia organismul reprezentativ suprem al Bisericii Ortodoxe Române și era format din 90 de membri, cîte 30 de fiecare episcopie în proporție 1/3 cler, 2/3 mireni, pe o perioadă de 3 ani. Statutul Organic a rămas în vigoare pînă în 1925. Principiile acestuia au fost preluate și de Statutul de organizare al întregii Biserici Ortodoxe Române din 1925 și chiar de cel actual.

Andrei Șaguna a dat Bisericii o organizare corespunzătoare, necunoscută în alte Biserici. În condițiile de viață create după 1867, prin autonomia acceptată în 1868 și prin Statutul Organic, Biserica a rămas singura instituție ro-

mânească recunoscută, devenind o adevărată îndrumătoare a poporului nu numai în probleme bisericesti, ci și culturale și sociale.

După reînființarea Mitropoliei, în senatul României s-au rostit frumoase cuvinte de apreciere și recunoaștere a meritelor lui Șaguna: „Acel Șaguna, acel episcop astăzi mitropolit strălucește ca un luceafăr al ortodoxiei, care a câștigat națiunii sale de peste Carpați dreptul, după care am vărsat lacrimi secole întregi, și care în fine a câștigat pe cel mai mare dintre toate, autonomia bisericii române de acolo. Toate aceste prin activitatea sa, prin pietatea sa, și învățătura clerului și a poporului, pe care îl păstorește cu cuvântul înțelepciunii.”

În stăruințele sale de a asigura viitorul Mitropoliei române prin legea specială din 1868, l-a ajutat mult pe Șaguna și *baronul Eötvös József*, care era pe atunci ministru de culte și trăia în bună prietenie cu noul mitropolit. O dovadă a acestei prietenii este și scrisoarea lui Eötvös din 16 ianuarie 1870, în care îi scrie lui Șaguna, că nimic nu dorește mai mult decât să aibă ocaziune a-i arăta simțămintele de simpatie și alipire față de dînsul. Apoi adaugă: „Dumnezeu să te țină și pe tine ani îndelungați, spre binele patriei și spre gloria neamului tău, și să-ți dăruiască în zilele bătrînețelor tale, ceea ce e mai prețios decât orice recunoștință și glorie: conștiința, că toate năzuințele tale nobile vor produce roadele dore.”³⁹

Activitatea culturală

Șaguna a înființat în 1850, la Sibiu, *Tipografia eparhială*, realizată pe cheltuiala lui. Aici s-au tipărit abecedare, manuale și numeroase cărți, cu un rol deosebit în ridicarea culturală a românilor. La 1 ianuarie 1853 a întemeiat *Telegraful Român*, singurul ziar din România cu apariție neîntreruptă pînă astăzi.

Începînd cu anul 1855, Șaguna a reorganizat învățămîntul teologic și pedagogic din Sibiu, sub forma unui Institut de teologie și pedagogie și care purta numele de *Seminarul Andreian*. A cumpărat din banii săi o casă, în care s-au așezat sălile de cursuri, apoi alte patru case în apropiere, care au servit ca internat. De pe băncile acestei școli, devenită mai tîrziu Academia Andreiană, au absolvit generații întregi de viitori preoți, învățători și profesori, oameni meniți să se îngrijească de iluminarea spirituală a poporului. Astăzi această școală teologică de renume poartă mai departe numele ctitorului său: *Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu*.

Pentru studenții Institutului Teologic, dar și pentru preoți, Andrei Șaguna a scris cîteva manuale didactice. Între acestea se pot menționa: *Elementele Dreptului canonic* (1854), *Istoria Bisericii universale* (2 vol., 1860), *Compendiu de Drept canonic* (1868), *Enhiridon de canoane* (1871), *Manual de studiu pastoral* (1872) și altele. În 1856–1858 a tipărit o nouă ediție a Bibliei, cu ilustrații, prima de acest gen la români. Pentru nevoile bisericilor parohiale a reeditat aproape toate cărțile de slujbă. Aceste lucrări au apărut în tipografia fondată de el la Sibiu, în 1850.

Începînd cu anul 1854, a organizat peste 800 de școli primare confesionale în limba română, realizare remarcabilă, într-o vreme cînd românii ardeleni li se refuzau drepturi elementare precum învățămîntul în limba maternă. Învățămîntul elementar și mediu confesional românesc din Transilvania, aflat într-o situație precară înainte de Șaguna, l-a pus sub îndrumarea Bisericii, astfel încît preoții-parohi erau directori ai școlilor „poporale” din parohia lor, protopopii erau și „inspectori” ai școlilor din protopopiatul lor, iar episcopul (sau arhiepiscopul) „inspector suprem” al școlilor din întreaga eparhie. Aceste principii au fost înscrise și în noul Statut Organic al Bisericii Ortodoxe din Transilvania.

Tot sub îndrumarea sa au fost întemeiate gimnaziile ortodoxe din Brașov și Brad. Gimnaziul de la Brașov, inaugurat în 1850, a fost una dintre cele mai vechi școli superioare românești, astăzi purtînd numele întemeietorului său: *Collegiul Național „Andrei Șaguna” din Brașov*. Școlii din Brad i-a dăruit Șaguna în 1870 suma de 2000 florini, importantă pentru acele vremuri.

S-a îngrijit de soarta elevilor lipsiți de mijloace, dîndu-le posibilitatea să-și continue studiile, prin acordarea de burse, fie din veniturile sale proprii, fie din fundațiile anume întemeiate în acest scop.

Andrei Șaguna a sprijinit ideea lui *Ioan Pușcariu* de a înființa *ASTRA* – „Asociația Transilvană pentru cultura poporului român”, instituție de o importanță covârșitoare în dezvoltarea culturii române în Transilvania. Șaguna a fost ales primul președinte al Astrei. Din fondurile Asociațiunii, a împărțit numeroase ajutoare studenților, elevilor și meseriașilor săraci.

Pentru meritele sale deosebite pe tărîm bisericesc și cultural a fost ales *membru de onoare al Academiei Române* (1871).

Către sfîrșitul anului 1871 a fost gata al 3-lea testament, prin care lăsa bisericii o avere de

aproape 600.000 coroane. „Eu – scria Șaguna în testamentul său –... aş putea testa cui și cum aş voi, jumătate din averea mea, dară eu rezinez la favorul acesta și rînduiesc, ca toată averea, ce se va găsi după moartea mea, să rămîna arhiepiscopiei noastre bisericești, școlare și filantropice, prin o fundațiune pentru toți timpii viitori”.⁴⁰

Anii din urmă

Șaguna a aflat încă din 1865 despre proiectul de constituire al dualismului austro-ungar. Înțelegînd că schimbarea politică nu mai poate fi împiedicată, a încercat să apere în continuare drepturile românilor. Mulți l-au învinovățit pe Șaguna, lansînd numeroase atacuri jurnalistice la adresa lui, pe motiv că nu a reușit să zădărnicească planurile austro-ungare. Mai ales cei care au fost împotriva înființării Mitropoliei l-au acuzat că, pentru Mitropolie, a sacrificat autonomia Transilvaniei. Soluțiile adoptate de el au fost însă corespunzătoare vremurilor zbu-ciumate în care a trăit.

Anii din urmă ai vieții lui Șaguna au fost tulburați de atacurile, pe care dușmanii săi politici începuseră a le îndrepta cu multă patimă contra lui. O învechită boală de inimă, suferințele trupești și sufletești îl mistuiau. Aceste dureri și suferințe a încercat să le alungă de la sine prin lectură și prin activitate literară. În corespondența lui din anii 1870-1873 străbat adeseori accentele dureroase ale unui solitar, care se simte părăsit de toată lumea. „Dacă poftești să știi, cum petrec eu zilele bătrînețelor mele – scria Șaguna la sfîrșitul anului 1870 către Ioan Mețianu – iată îți spun, că eu în singurătate m-am retras și studiez limbile clasice și meditez despre sfîrșitul meu, căci eu nu cunosc nici cea mai mică desfătare sau petrecere, căci văd că lumea nu mă iubește, dar eu o iubesc ca un părinte sufletesc și gata sunt a aduce în favoarea ei ori și ce sacrificiu.”⁴¹

Șaguna ca om de cultură superioară, ca arhieru și bărbat politic de o însemnătate epocală, n-a fost apreciat după merit și după cuviință de unii dintre contemporanii săi. Conștient de opera săvîrșită, bătrînul mitropolit spunea apropiaților săi cu toată convingerea, în ultimii ani ai vieții: „Numai cînd vă veți întoarce de la mormîntul meu, veți cunoaște pe cine ați pierdut...”⁴²

A dorit să fie îngropat la Rășinari, lîngă Sibiu, o localitate românească importantă, cu oameni deosebiți, în care marele Șaguna a găsit mereu sprijin și înțelegere. Satul care i-a dat

românilor pe Octavian Goga și pe Emil Cioran, îi poartă o recunoștință veșnică Mitropolitului Șaguna.

Cu alegerea sa ca membru de onoare al Academiei Romane (1871), Andrei Șaguna își vede încheiată opera pentru care a luptat o viață. În aprilie 1871, cînd preoțimea ortodoxă a organizat o mare sărbătoare jubiliară la 25 de ani de păstorire a Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, el arăta obosit și bolnav. Un an mai tîrziu cînd, în Congresul Național Bisericesc a fost din nou omagiat, fiind întrebat de starea sănătății, el răspunde că citește cartea lui Cicero: „De senectute”, spre a se conforma regulilor bătrînești.

Boala s-a agravat și, la 16 iunie 1873, Mitropolitul, împăcat cu sine, îl chema la el pe vicarul Nicolae Popea și, înainte de a muri la orele 6 dimineața, îi spuse: „Cu mine e gata, Nicolae! Ce va vrea Dumnezeu! Toate sînt în ordine. Fiți pe pace, aveți-vă bine, nu vă sfădiți!”⁴³ A murit întristat de neputința românilor de a fi într-o simțire, o voință și un gînd, de aceea ultimul său cuvînt, testamentar, a fost: Trăiți în pace, nu vă învrăjbiți .

A dispus să fie înmormîntat la Rășinari, fără pompă, fără discursuri iar serviciul divin să fie săvîrșit de un popă sătesc.

„Departee de tot, la Grabova, un sat în preajma Moscopolei, se găsesc mormintele strămoșilor lui Șaguna.

În cimitirul Kerepesi din Budapesta se găsește o piatră funerară al mamei sale și a fraților săi.

Iar în liniștea de la Rășinar odihnesc osemintele aceluia, care s-a trudit așa de mult pentru ridicarea neamului său.

Numai simpla înșirare a locurilor unde se găsesc risipite mormintele unei singure familii, arată tragedia neamului românesc din Macedonia.

Soarta a vrut ca la temelia renașterii naționale din Ardeal, să intre jertfa celui mai însemnat oraș din Macedonia.

E o mare mîngîiere gîndul că de pe urma ruinei Moscopolei, cel puțin neamul românesc s-a ales cu un cîștig.

Fiul Grabovei doarme liniștit la Rășinari; deși departee de pămîntul patriei sale, are nespusa mulțumire că se odihnește în țarină românească.”⁴⁴ – scrie Sterie Diamandi.

La moartea lui Șaguna episcopul sas G.D. *Teutsch* a scris: „Șaguna a fost conducătorul intelectual singurul cunoscut al poporului său

și a putut să obțină în aceasta calitate astfel de rezultate politice, cum rar se întâmplă vreunui muritor a se învrednici de ele”.

La rîndul său, *George Barițiu*, care deseori a fost în luptă fățișă cu Șaguna, la moartea lui nu s-a putut opri să nu aducă marelui dispărut elogiul cuvenit.

„Ce să zicem despre imensele progrese făcute în arhidiecezia greco-orientală, atît în reședința sa de la Sibiu, cît și în afară, în cler! Despre aceasta pot să judece numai acei fii ai Patriei care cunoscuseră starea ei deplorabilă dinainte de 1848. Se ceruse un spirit gigantic și o voință neînduplecată pentru ca să o regenereze. O adevărată providență a fost aceea care îl trimisese pe Andrei baron de Șaguna. Totul era de făcut și el, îndată după călcarea revoluțiunii, s-a apucat de toate. Pe lîngă administrarea foarte anevoioasă a dicesei, s-a pus să adune fonduri cu care a înființat reședința, institutul pentru alumnii la teologie și preparandie, tipografia, organul de publicitate, a revăzut și corectat 37 cărți religioase, teologice și bisericești; a mai compus și parte tradus, unele lucrute de alții le-a tipărit, cu totul în număr de 26. Mai este și altă serie de scriere proprie a lui Andrei în nu-

măr tot de 26. Acestea și alte lucrări meritorii nu le poate nega sau micșora nici omul cel mai pismătăreț. După noi însă emanciparea meriadelor de Români dintru întunerecul robiei spirituale întrece pe toate. Mitropolitul Andrei a răposat mult mai curînd, decît ar fi fost de dorit, după socoteala omenească; însă cine să cuteze a cerceta sfaturile Providenței. Șaguna a tras în viața sa un plan atît de larg și măreț, încît succesorii săi au să lucreze cel puțin 100 ani, ca să-l vadă realizat întreg”.⁴⁵

Emilian Cioran, preot din Rășinari, tatăl lui Emil Cioran, notează cum a rămas Șaguna în amintirea rășinărenilor, el mai apucînd batrîni care l-au cunoscut. E un Șaguna care intrase deja în legendă. El s-a simțit bine la Rășinari, de aceea a și dorit să fie înmormîntat acolo. „Era un popă frumos și voinic, om aspru dar cuminte, care ne-a deschis nouă românilor calea spre învățătură”. Rășinărenii știau că Șaguna a vrut să întemeieze în Rășinari un Seminar, dar pînă la urmă a cumpărat în Sibiu casele care astăzi formează Seminarul Andreian”.⁴⁶

După moartea lui Andrei Șaguna s-a scris mereu despre multiplele aspecte ale activității sale, mai cu seamă despre cele bisericești, culturale și național-politice. Cel mai apropiat om al său, episcopul *Nicolae Popea* scria despre el: „...avea o minte foarte ageră; cuprindea lucrurile la moment; de multe ori nici nu-l asculta pe om pînă la sfîrșit, că-l întrerupea cu vorbele: Te pricep! Judecata-i era clară, matură, serioasă în toate lucrările fără deosebire, încît părerea lui avea mare trecere la bărbați, ca și la locurile cele mai înalte. Memoria lui era extraordinară. Își aducea aminte de cele mai îndepărtate timpuri, de întâmplări care se petrecuseră de mult, istorisîndu-le ca și cum ar fi fost din timpul cel mai apropiat. Adeseori cerea acte vechi oficioase din arhivă, spunîndu-le numărul și, de multe ori, chiar data lor. (...) Șaguna era omul care știa să se adapteze situațiilor și posibilităților. În biserică era omul bisericii; după chemarea sa monahală era călugăr, după cea arhierescă era arhieru; în societate era om de lume, în politică era om de stat.” Despre el ministrul Eötvös József a afirmat: „Șaguna are minte cît o jumătate de țară”.⁴⁷

În 1904 *Nicolae Iorga* făcea o constatare impresionantă: „Puține nume sunt așa de populare în Ardealul românesc ca al lui Andrei Șaguna. Chipul lui, cu ochii strălucitori și larga barbă răsfirată e în mintea tuturor și-n conștiința generală a intrat faptul definitiv că acest maiestuos bătrîn a fost, de pe scaunul său de arhieru, un cîrmuitor de oameni și un îndrep-

tător al vremurilor..." Eötvös scria despre prietenul său: „Șaguna nu a murit ca să înceteze a trăi, ci a murit ca să trăiască mai glorios, să trăiască în veci.”⁴⁸

Descendent al macedoromânilor din preajma Moscopolei, Andrei Șaguna a fost un om providențial, diplomat și negociator fără pereche în istoria Transilvaniei. A fost conștient de chemarea sa, cuvântarea rostită la Carloviț, cu ocazia instalării sale ca episcop, nu lasă nici o

urmă de îndoială în această privință. În clipa solemnă a investiției el declară în fața tuturor: „Tu, Doamne știi, că către scopul meu a alerga doresc: pre românii transilvăneni din adâncul lor somn să-i deștept și în voe către tot ce-i adevărat, plăcut și bun să-i trag”.⁴⁹ El și-a urmărit scopul propus cu luciditate, perseverență și pricepere deosebită. Activitatea sa în istoria Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania și Ungaria e una de temelie.

NOTE

1. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, p. 6.
2. Pericle Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII*, București, 1909, p.45
3. Maria Berényi, *Colonia macedoromână din Miskolc și familia Șaguna*, În: „Simpozion”, Giula, 1998, p.16–20.
4. Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, București, 1940, p. 155–156.
5. „A miskolci kolónia jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy az ottani balkán kereskedők Szent Naumot védőszentjüknek tartották, róla nevezték el a mai templom előtt használt kápolnájukat is.” (Bur Márta, *A balkáni kereskedők és a magyar borkivétel a XVIII.sz.-ban*, În: „Történelmi Szemle” 1978, nr. 2, p. 311.)
6. Prot. Popovics Konstantin, *A miskolci „Szent Háromság” templom*, În: „Egyházi Krónika”, 1957, octombrie, p. 5.
7. Pericle Papahagi, *Scriitori în secolul al XVIII* (*Cavaloti, Ucuta, Daniil*), București, 1909, p. 27. nota (2).
8. Prot. Popovics Konstantin, *ibidem*.
9. Maria Berényi, *Colonia macedoromână din Miskolc și familia Șaguna*, În: „Simpozion”, Giula, 1998, p. 21.
10. *ibidem*, p.22–23.
11. Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918, p. 170.
12. Maria Berényi, *Colonia macedoromână din Miskolc și familia Șaguna*, În: „Simpozion”, Giula, 1998, p. 26–27.
13. Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846–1873*, București, 1995, p. 30.
14. Maria Berényi, *Colonia macedoromână din Miskolc și familia Șaguna*, În: „Simpozion”, Giula, 1998, p. 27.
15. Keith Hitchins, *ibidem.*, p. 30.
16. *ibidem.*, p. 31.
17. Eugen Todoran, *Documente istorice. Acte privitoare la întoarcerea lui Anastasiu Șaguna în sânul bisericii strămoșești*, În: „Transilvania”, 1910, nr. 6, p. 455.
18. Nicolae Popea, *Archiepiscopul și Metropolitul Andrei Baron de Șaguna*, Sibiu, 1879, p. 22.
19. Keith Hitchins, *ibidem.*, p. 32–34.
20. *ibidem.*, p. 34–35.
21. Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, p. 40.
22. Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie istorică*, Ediția a II-a, Sibiu, 1911, p. 22.
23. Nicolae Popea, *ibidem.*, p. 5.
24. *ibidem.*, p. 20.
25. Keith Hitchins, *ibidem.*, p. 35.
26. Mircea Păcurariu, *100 de ani de la moartea Mitropolitului Andrei Șaguna*, În: „Biserica Ortodoxă Română, anul XCI, nr. 7–8, 1973, p. 854–864.
27. Nicolae Popea, *ibidem.*, p. 40.
28. Antonie Plămădeală, *Momentul Andrei Șaguna în istoria și în cultura Transilvaniei*, în „Mitropolia Ardealului”, 1984, Nr. 1–2, p. 9.
29. Corneliu Albu, *Lumina din trecut. Aspecte din lupta Transilvaniei pentru independență și unitate națională*, București, 1992, p.181.
30. Mircea Păcurariu, *Preoții ardeleni - tribuni și martiri ai revoluției*, În: „Magazin istoric”, 1998, nr. 6,
31. *ibidem*.
32. Antonie Plămădeală, *ibidem.*, p. 9.
33. Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918, p. 182.
34. Antonie Plămădeală, *ibidem.*, p. 12–13.
35. Mircea Păcurariu, *125 de ani de la reînființarea Mitropoliei Transilvaniei*, în „Telegraful Român”, 1989, Nr. 47–48, p. 4.
36. Maria Berényi, *140 de ani de la reînființarea Mitropoliei Ardealului*, În: „Simpozion”, Giula, 2005, p. 33.
37. Mircea Păcurariu, *125 de ani de la reînființarea Mitropoliei Transilvaniei*, în „Telegraful Român”, 1989, Nr. 47–48, p. 4.
38. Maria Berényi, *140 de ani de la reînființarea Mitropoliei Ardealului*, În: „Simpozion”, Giula, 2005, p. 34–39.
39. Textul original maghiar: „Mindenekelőtt fogadd legőszintébb köszönetemet baráti kívánataidért. Melegebb szívvel senki sem viszonzhatná azokat mint én, s nem óhajtok semmit inkább, mint hogy alkalmam jusson, melynél irántad való hajlamaimat s ragaszkodásomat bebizonyíthatom. Tartson a Mindenható Téged is hosszú éveken át hazánk javára s népednek dicsőségére s adja neked öregebb

- napjaidban azt, ami minden elismerésnél, sőt a dicsőségnél is becsesebb, az öntudatot, hogy minden nemesebb törekvéseid meg fogják hozni gyümölcsüket”...și termină astfel: „Ès most áldjon meg az Isten, s tartson téged jó egészségben engem pedig barátságodban! Tisztelõ híved: Eötvös”. (*Mitropolitul Andreiu baron de Șaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui*, Sibiu, 1909, p. 343.)
40. Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andreiu Șaguna. Monografie istorică*, Ediția a II-a, Sibiu, 1911, p. 318.
41. Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918, p. 229.
42. Sterie Diamandi, *ibidem.*, p. 207.
43. Corneliu Albu, *ibidem.*, p. 185.
44. Sterie Diamandi, *ibidem.*, p. 212–213.
45. *Ibidem.*, p. 211–212.
46. *Revista Teologică*, 1909, Nr. 9–10, p. 429.
47. Corneliu Albu, *ibidem.*, p. 186.
48. Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918, p. 231.
49. Sterie Diamandi, *ibidem.*, p. 207.

Biserica ortodoxă din Miskolc

Elena Rodica Colta

„Cititorii” cărților vechi românești din Ungaria

În acest an se împlinesc 500 de ani de la apariția primei cărți pe pământ românesc, și anume Liturghierul (1508) călugărului Macarie.

De la această carte simbol, tipărită de un tipograf străin, în slavona bisericii ortodoxe, veacurile următoare vor însemna în cultura românească un permanent efort de modelare a limbii românești „pe înțelesul tuturor”, de traduceri și de tipărire de „cărți bune” pentru cititorii vremii.

Prefețele celor mai importante cărți ale neamului, trasează un adevărat program cultural și lingvistic. Un model în acest sens este pentru Transilvania Predoslovnia mitropolitului Bălgradului, Simion Ștefan, „către cititori”, din Noul Testament (Bălgrad, 1648), în care, după ce indică sursele folosite în traducere, spune: „Aceasta încă vă rugăm să luați aminte că rumânii nu grăiescu în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară toți într-un chip. Pentru aceea cu nevoie poate să scrie cineva să înțeleagă toți grăind un lucru unii într-un chip, alții într-alt chip....noi drept acaiea ne-am silit den cât am putut să izvodim așea cum să înțeleagă toți, iară să nu vor înțelege toți, nu-i vina noastră ce-i vina celuia ce au răsfirat rumânii prin-alte țări de și-au mestecat cuvintele cu alte limbi de nu grăiescu toți într-un chip”.

Asemenea cititori „răsfirați”, care grăiesc „într-alt chip” sunt și românii din Ungaria.

Prezența lor pe teritoriul actual al acestei țări coboară în timp spre veacul al XI-lea, când zona dintre Crișuri și Tisa era împânzită de baptisterii ortodoxe¹, dar până la finele secolului al XVII-lea, la eliberarea acestor teritorii de sub ocupația turcească, informațiile despre această populație rămân extrem de sărace.

Însă chiar și în această perioadă aproape albă, în ceea ce privesc izvoarele documentare, unele date care răzbat, se dovedesc esențiale pentru istoria românilor din aceste teritorii.

Menționăm doar faptul că, în 1651, comunitatea ortodoxă din Giula² se afla sub oblăduirea „mitropolitului” Sofronie din Lipova, ceea ce presupune existența unei organizări bisericesti locale minimale, adică lăcașuri de cult și preoți, care aveau o legătură, mai mult decât simbolică, cu „mitropolitul” din Lipova.

Această veche structură organizatorică, cu ramificații ce merg spre Mitropolia Ungro-

Vlahiei, care considera, în secolul al XVII-lea, ca având în jurisdicția sa și Plaiurile, va constitui de altfel nucleul pe care se va cristaliza și va înflori, un secol mai târziu, cultura românească în satele din răsăritul Ungariei.

Când vorbim însă despre cultură în spațiu românesc nu trebuie să uităm că în veacul al XVIII-lea ea a fost încă una religioasă - omul instruit fiind înțeles, implicit, ca un bun ortodox - în a cărei program găsim, alături de „nevoia de carte talmăcită în limba română”, credința că scrisul constituie o datorie față de neam.

Să ne amintim doar de îndemnul lui Antim Ivireanu din prefața Pildelor filosofesti, apărute în 1713: „O carte bună iaste prietenul cel mai bun; drept aceea te însoțește cu drag cu dânsa”.³

De altfel, o mare parte din timpul său Ivireanu îl va dedica traducerilor de cărți noi în limba română „spre a putea citi în ele în grai înțeles de toți, atât în strană cât și prin casele credincioșilor”.

Această ieșire a lecturilor din mănăstiri și curți domnești spre „strane și casele credincioșilor” este sesizată foarte plastic de Nicolae Iorga: „Cărțile intraseră pe la 1700 în mâinile oamenilor mici care le citeau cu patimă, le păstrau cu îndârjire, le iubeau fără pereche”.

Noii cititori, intelighențiile de la sate (preoți, dascăli, dieci) se vor îndeletnici așadar cu “cercetarea” cărților religioase care, în acea vreme, corespundeau universului lor cultural, populat de învățături și de vieți de sfinți.

În acest context, prezența cărților românești în secolul al XVIII-lea în bisericile românești din Ungaria indică, în mod firesc, existența unei colectivități interesate de ele, care, într-un fel sau altul, au reușit să le procure și să le folosească. Luând în considerare prețul ridicat, cumpărarea n-a fost una tocmai la îndemână.

Trăind în comunități mici, având o stare materială destul de precară, majoritatea fiind „cioși” sau „hodăgeri” pe pământul unor grofi, tolerați ca religie, căznindu-se, ani la rând, să adune bani pentru o biserică de cărămidă în locul capelei sau a vechii biserici de lemn, românii din aceste localități, situate la extremitatea vestică a „părților ungurene” vor găsi totuși sumele necesare pentru a-și asigura cărțile „pe care să le asculte tot omul în biserică”.

Pentru a-și procura aceste „cărți de trebuință” vor apela la aceleași surse, la care au apelat și vecinii lor din Districtul Aradului sau Bihorului. Nici pentru unii și nici pentru alții modalitățile de obținere n-au fost din cele mai ușoare. Și aceasta pentru că, însăși punerea în circulație a tipăriturilor, de către producători, s-a făcut greu în secolul al XVIII-lea, datorită lipsei oricăror servicii instituționalizate de difuzare și a unor librari specializați.

La această lipsă de organizare a distribuției s-au adăugat, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, interdicțiile și cenzura severă a cărților ce intrau în imperiul austriac din Moldova și Țara Românească. Amintim doar de rescriptul din 1770, prin care, sub pretextul de a proteja producția tipografică de la Blaj, Maria Terezia interzicea orice import de carte din țările române. Or, ca să ajungă în Partium, cel puțin o parte din aceste „cărți interzise” trebuiau să străbată clandestin Transilvania. Un rol esențial în această circulație clandestină l-au avut colportorii.

Un asemenea colporteur, care aducea, la începutul secolului al XIX-lea, cărți muntene până în satele românești din estul Ungariei, a fost Bucur Bucureșteanul.

Un alt colporteur cunoscut, de data aceasta ardelean, care a activat la finele veacului al XVIII-lea în vestul României, a fost „cărțurarul”⁴ și legătorul de cărți Simion Pantea din Sălciua, județul Alba.

Anul 1793 îl găsește în târgul Aradului, unde vinde, pe seama bisericii din Bichiș, „*un Pentecostarion în limba rumânească*” cu 16 zloți.⁵

Așa cum reiese din însemnări de pe cărțile identificate în bisericile românești din Ungaria, până să ajungă la ultima destinație, traseele acestor exemplare au fost complicate, volumele urmând căi ocolite, fiind vândute și cumpărate de mai multe ori prin satele întâlnite în cale. Înainte de a se opri în satele românești din Ungaria le găsim atestate în localități din Transilvania sau prin diferite sate din județul Arad (Macea, Șiclău) și Bihor (Mădăras, Homorod, Kerestău). Această difuzare progresivă putea să dureze câțiva ani sau câteva decenii.

În sfârșit, din aceleași însemnări scrise pe fila de gardă sau în josul paginii, constatăm că, după cumpărare, toate aceste cărți, roase la colțuri, cu urme de lumânare, n-au stat închise în dulapuri ci s-a lucrat pe ele. Această „posesie”, „lectură” sau „ascultare în biserică”, reprezintă de fapt modul de receptare al culturii scrise în universul rural românesc în veacul al XVIII-lea.

Să vedem însă concret cine au fost „receptorii” români din aceste plaiuri ungurene.

Așa cum am arătat la început, comunitățile de azi nu coboară sub secolului al XVIII-lea, majoritatea așezărilor, în care trăiesc români, fiind înregistrate, la eliberarea zonei de sub turci, ca puste.

Când ne referim însă la consumatorii de carte, alături de nucleele rurale de locuire românească, trebuie să-i avem în vedere și pe românii care au trăit în orașe (Pesta, Seghedin, Macău și Giula).

Comunități românești orășenești s-au manifestat cultural încă de la începutul secolului al XVIII-lea, din rândul lor remarcându-se, în timp, intelighențiile.

Putem să vorbim în acest context chiar despre un anumit activism cultural, susținut de membrii coloniei macedoromâne din Pesta, care au contribuit cu bani la ridicarea bisericii ilirice⁶ iar mai târziu a bisericii greco-valahe. La fel sunt demne de menționat legăturile care existau între preoții bisericii din Giula și Episcopia Aradului.

Revenind însă la comunitățile rurale receptoare de carte, principala problemă a grupului de coloniști, după așezarea în noua vatră, a fost aceea a ridicării unor lăcașuri de cult și a înzestrării lor cu icoane și cărți lucrute în tradiția neamului.

Nevoia românilor de biserică va face ca primele lăcașuri de cult ortodoxe din estul Ungariei să fie atestate din deceniul al IV-lea, chiar dacă, în absența documentelor de arhivă, nu putem nici astăzi să reconstituim numele primilor preoți, care au servit în aceste sate.

Referindu-ne la potențialul cultural reprezentat în veacul al XVIII-lea de actualul fond de carte veche românească din Ungaria, trebuie să spunem că acesta a fost inițial mai mare, o parte din cărți continuându-și, după o vreme, călătoria, altele fiind distruse în incendii⁷, înstrăinate sau făcând obiectul unor partaje și lăsaminte.

În ceea ce-i privește pe cumpărători, în funcție de statutul lor social în comunitate și de motivații, aceștia pot fi împărțiți în trei grupe:

1. oameni credincioși și iubitori de neam, care cumpără cărți pentru biserică satului;

2. preoți sau locuitori care au propriile nevoi de carte, care le folosesc în biserică dar care, la mutări, duc cărțile cu ei dintr-un sat în altul;

3. colecționari.

Dacă ultima grupă, de altfel puțin numeroasă, ne interesează aici doar în măsura în care a cumpărat și a adus în Ungaria cărți românești vechi, ca rarități, celelalte două categorii de

cumpărători au fost implicate direct în viața culturală a comunităților din care făceau parte.

Analizând primul grup de cumpărători constatăm că oamenii din sat, care cumpără, „*cu nevoie*”, câte o carte pentru a o dăruia sau vinde bisericii, sunt persoane cu puțină știință de carte, însemnările menționându-le de obicei doar numele.

Însumând conținutul acestor consemnări reconstituim acest mecanism al daniilor, cumpărărilor și răscumpărărilor de cărți făcute pentru folosul îndepărtatelor biserici, ce țineau ca fiind ale neamului românesc.

Începem acest examen sumar al cumpărărilor, pe care l-am sistematizat pe parohii, cu Chiriacoromionul (Bălgrad, 1699) achiziționat în anul 1802 de Moroșan On, pentru biserica din Giula⁸.

Catavasierul (Blaj, 1777) bisericii din Giula, a fost cumpărat, potrivit însemnării rămase pe carte, în anul imediat următor ieșirii de sub tipar, de către tânărul Mândruțau Gheorghe din localitate.

În sfârșit, importante donații de cărți a făcut pentru biserica din Giula jupânul Nicoară Petru⁹.

Astfel, în anul 1806, el cumpără, plătind fiecare exemplar cu 8 zloți și 20 cr(uceri), cele 12 Minee de la Buda, „*pentru pomenirea părinților și a tot neamul Dumisale*”. Doi ani mai târziu, găsește la Buda și cumpără cu 15 zloți, „*pentru sufletul său*”, un Triod (Râmnic, 1731). În anul 1811 cumpără cu 46 de zloți, un Penticostar (Blaj, 1808) iar anul următor o Evangheliie (Buda, 1812). Exemplul lui este urmat și de alții. Astfel, în anul 1849, un alt locuitor dăruiește micuței biseriței cu hramul „*Cuvioasa Paraschiva*” din Giula nemțească un Apostol (București, 1764). Referitor la daniile de cărți făcute bisericii din Apatel Unguresc, știm astăzi, dintr-o însemnare, că aceasta a primit în anul 1748 o Cazanie de prăznuire (București, 1742) de la Blaga Petru și Blaga Teodor.

O altă tipăritură bucureșteană, și anume Triodul din 1747, a fost dăruită de către Mandrat Petru și Mandrat Ilie.

În sfârșit, pentru aceeași biserică din Apatel cumpără în 1768 și Anița Pașcului un Penticostar (Râmnic, 1767).

Trecând la tezaurul de carte al satului Chitighaz, aflăm, tot dintr-o însemnare rămasă pe filele, că Triodul (București, 1747) bisericii a fost cumpărat, în chiar anul ieșirii de sub tipar, „*de junerele nenichii lui Bolcaș anume Macovei și o dat lui popa Pătru cu 20 de florinți, pă rată*”.

Dintre cărțile bisericii din Bichiș o valoare

deosebită o prezintă Evanghelia (București, 1723) dăruită în anul 1788 de jupânul Tămaș Căturan din Berind. Același jupân Tămaș din Berind a mai cumpărat pentru această biserică, în anul 1790, un Triod (București, 1747).

În sfârșit, tot pentru biserica din Bichiș, un grup de credincioși au achiziționat seria de 12 Minee (Buda, 1804–1805). Fiecare gospodar a plătit câte un Minei, preotul locului, Mihai Ghiba, menționând pe fila de gardă a exemplarelor numele cumpărătorilor.

Continuând șirul donațiilor, biserica din Crâstor primește în dar un Antologhion (Râmnic, 1766), cumpărat de un oarecare Costin.

În anul 1788 în legătură cu cartea are loc o anchetă care ne furnizează mai multe date despre condițiile în care a fost dată de cumpărător. Antologhionul fiind revendicat, la moștenire, de feciorii preotului Procopie¹⁰, cazul ajunge în atenția Protoprezviteatului de Oradea, de care ținea atunci parohia. Chestionând martorii, protoprezviterul Gheorghe Ionisaeveci, notează pe exemplar, concluzia anchetei, anume că volumul nu intră în lăsamântul preotului, fiind dăruit de cumpărător bisericii.

Tot dintr-o însemnare, păstrată pe un Triod (Blaj, 1813) din satul Micherechi aflăm că, în anul 1838, un localnic, Vasile Gurzău l-a cumpărat cu 13 florinți pentru a-l dăruia bisericii.

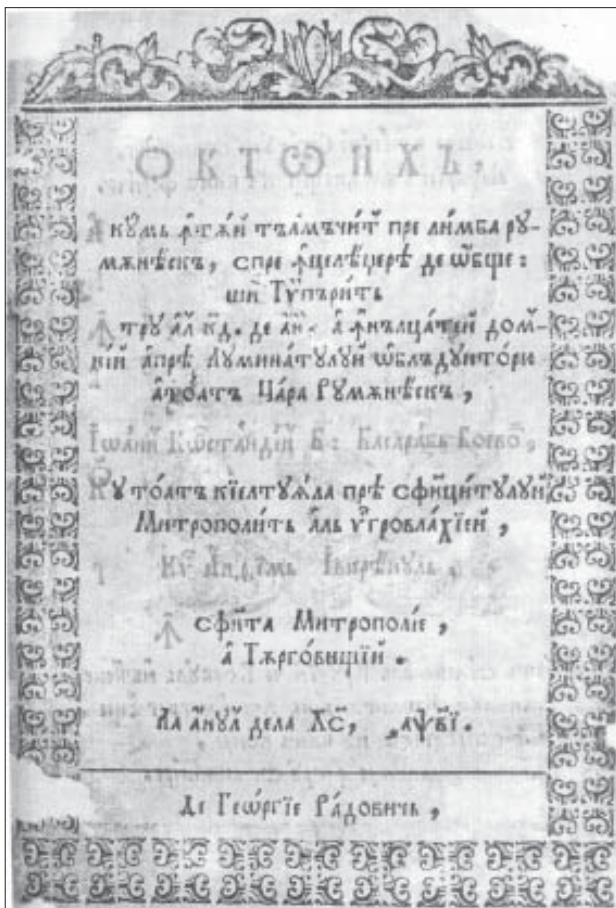
Biserica din satul Peterd primește în anul 1788, spre folosință, de la o persoană a cărui nume a rămas necunoscut, un Antologhion (Râmnic, 1745). Suma plătită pentru carte a fost de 30 florinți, iar însemnarea a fost scrisă de preotul bisericii locului, Gheorghe Popovici.

Alte însemnări ne oferă informații despre daniile făcute la mijlocul secolului al XVIII-lea biseriței de lemn din Săcal, la care din anul 1759 slujea un oarecare popă Ilie.

Lui îi vinde, în chiar anul numirii sale, „*popa Ioan*” un Chiriacodromion (București, 1732), cu 17 florinți. Cartea era luată „*pă sama bisericii ca să fie aici în veci*”. Deși însemnarea nu o spune, se prea poate, ca volumul să fi fost cumpărat din banii bisericii, fiindcă a doua carte cumpărată de popa Ilie, un Penticostar (Râmnic, 1743) a fost plătită din banii lui personali, dania pe care a face bisericii fiind „*întru canonul de spovedanie*”.

O însemnare interesantă de achiziție descoperim pe Evanghelia (București, 1723) din satul Săcal. Din text aflăm că aceasta a aparținut inițial bisericii greco-catolice din satul Bedeu¹¹, fiind cumpărată în 1790 de Jiroș Ion. Exemplarul a ajuns în Săcal la o dată târzie.

Tot în satul Săcal ajunge, venind dinspre Bihor, un Octoih (Târgoviște, 1712). Cartea fuse-

Octoih, Târgoviște, 1712

se cumpărată inițial de un oarecare Filip Gheorghe pentru biserica din Homorog. În ciuda blestemelor care o legau de această biserică, ea va fi mutată în secolul al XIX-lea de părintele Ioan Rocsin la biserica din Săcal.

Încheiem această prezentare a daniilor, cu textul rămas pe un Penticostar (Râmnic, 1767) cumpărat pentru biserica satului Veherd, localitate în care azi nu se mai vorbește românește: „Această sfântă carte o au cumpărat Mădăraș Flore din Veherd dârt 15 florinți și un jumătate pentru sufletul lui și a morților lui Moise, Anuța, Ioan, Flore, Nuna, Ion, Mihai, Ioana, Ioana, Mărie, Pătca, Todora, Toader, vii Flore, Gafie, Mărie, Oana, Floare, și o au dat în mâna nepotusău popa Toma până o fi el și pruncilor de a lui vrednici de ea.”

Cum lesne se poate constata, însemnările nu ne oferă nici un fel de informații despre prestigiul de care s-au bucurat acești cumpărători în comunitatea lor.

Efortul financiar pe care l-au făcut ne este sugerat de condițiile pe care le pun la danie: să nu fie înstrăinate, să rămână în veci bisericii pe seama căreia a fost luată.

Tot pe seama acestui efort financiar, care trebuia, să fie într-un fel compensat, punem do-

rința donatorilor de a li se citi pomelnicul familiei și explicăm includerea în text a amenințărilor cu anatema.

Trecând la al doilea grup de cumpărători, aceștia au fost preoți, viitori preoți sau oameni cu oarecare școală din sat, care aveau un anumit bagaj cultural și care au procurat cărți, atât pentru folosul lor cât și pentru cel al comunității, cu o parte lucrând în biserică.

Sunt de altfel primi „cititori” care încep să cumpere și „rarități”, adică manuscrise copiate în secolul al XVIII-lea în Transilvania sau cărți românești din secolul al XVII-lea.

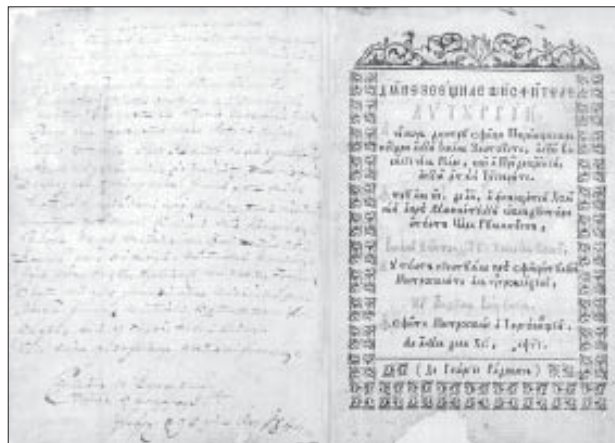
Un asemenea preot iubitor de lectură a fost popa Vartolomei Andreeav, hirotonisit în anul 1765 și instalat la biserica din Peterd în 1768. El este ceea ce am putea numi un exemplu de preot care cumpără, din chiar anul numirii sale, cărți: un Apostol (București, 1743) cu 14 florinți și o Psaltire (Râmnic, 1751), a cărui preț, prin distrugerea parțială a însemnării, ne rămâne necunoscut. Un an mai târziu, a făcut o nouă achiziție, și anume o Cazanie (București, 1768) plătită cu 18 florinți.

Un alt exemplu de preot „bibliophil” a fost și tânărul Teodor Bodea. Chemat în anul 1834 să slujească în biserica din Apatoul Unguresc în locul tatălui său¹², el se mută din satul Alparia de lângă Cluj, aducând în Ungaria și cărțile personale.

Prin intermediul lui ajunge în Apatoul Unguresc un Octoih cu Minei, copiat în anul 1741 de copistul Grigore din Boci.

Tot prin intermediul unui preot, și anume Dimitrie Horvath, ajunge în final la comunitatea românească din Crâstor, în anul 1882, un Liturghier (Târgoviște, 1713). Exemplarul fusese achiziționat în anul 1855 de tatăl acestuia, Ioan Horvat, preot în Burzuc.

Din seria acestor achiziții particulare consemnăm și cumpărarea în 1783, cu 30 de florinți, a

Liturghier, Târgoviște, 1713

unui Minologhion (Blaj, 1781), de către popa Pătru¹³ din satul Jaca. Considerând-o pe bună dreptate proprietate personală preotul din Jaca o include în lăsamântul său, amenințând cu anatema pe cel ce ar dori să o ia de la pruncii săi.

Așa se face că la moartea lui, survenită în 1819, cartea trece în proprietatea fiului acestuia, preotul Petru Lazăr, ajungând mult mai târziu în inventarul bisericii.

Tot o achiziție privată a fost și cea a Triodului (Râmnic, 1731), cumpărat în anul 1772 de locuitorul Popon Dimitrie din Cenadul Unguresc, pentru folos personal.

Față de toți acești cumpărători, implicați în viața satului, și care sunt motivați în achiziții de nevoia de a avea și de a folosi cartea, colecționarii reprezintă o prezență de dată târzie, iar achizițiile au avut ca scop, fie și secundar, teaurizarea. Cei mai mulți au făcut parte din grupul de intelectuali români care au trăit în Budapesta.

Prin intermediul lor ajung unele cărți românești vechi în fondurile unor biblioteci publice sau universitare¹⁴ din Ungaria.

Cel mai important colecționar român de cărți

din Budapesta a fost Iuliu Todorescu.¹⁵ Născut în 1866 el și-a consacrat cea mai mare parte din viață colecționării de rarități: manuscrise, incunabule, cărți vechi slavone și românești, cărți vechi străine, etc. După moarte, colecția sa de carte va fi donată Bibliotecii Széchényi.

În fondul Teodorescu de la Biblioteca Națională Maghiară se găsesc, azi 30 de cărți vechi românești și multe cărți românești apărute în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cea mai veche dintre acestea este rara azi tipăritură macariană: Liturghierul slavo-român (Târgoviște, 1508). Acesteia îi urmează un exemplar din Sbornicul slavo-român (Sas-Sebeș, 1580) datorat lui Coresi. Din secolul al XVII-lea colecționarul budapestan a reușit să-și procure o Evanghelie cu învățătură (Bălgrad, 1641) Cazania lui Varlaam (Iași, 1643), Noul Testament (Bălgrad, 1648), Psaltira (Bălgrad, 1651), Îndreptarea legii (Târgoviște, 1652), Siciul de aur (Sas-Sebeș, 1683), Evanghelie (București, 1682) și Apostol (București, 1683).

La acestea se adaugă toate cărțile românești produse în tipografia crăiască din Buda.

*

Privind lucrurile din perspectiva cărților, ca

Cazania lui Varlaam, Iași, 1643

o marfă oferită de diverși producători ne-am pus problema dacă a existat o preferință a receptorilor din Ungaria pentru anumite producții tipografice.

La un examen statistic pe secole, am obținut următoarea situație:

Sec. XVI	Sec. XVII	Sec. XVIII	Sec. XIX
3	12	64	17

Cifrele nu indică însă „preferințele” cumpărătorilor (exceptându-l pe colecționarul Teodorescu), cât capacitatea de difuzare a unui produs dinspre centru înspre periferie, pe durată lungă.

Numărul mic al cărților din secolul al XVII-lea ajunse în aceste sate este firesc, fiindcă cele mai multe comunități românești din Ungaria s-au cristalizat într-o vreme când stocul acestor tipărituri era epuizat.

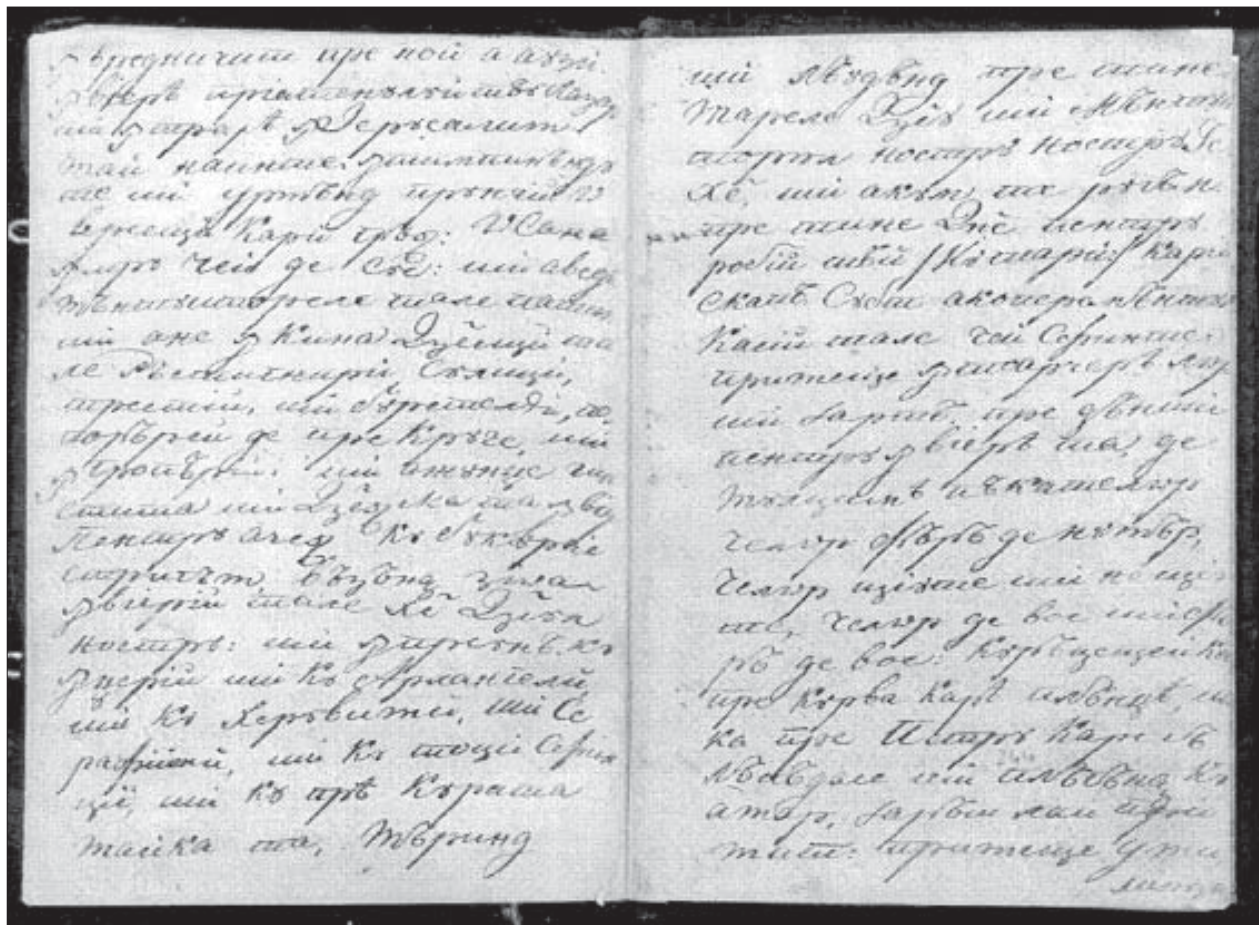
Din această pricină putem considera mai degrabă o performanță faptul că unii cumpărători din aceste teritorii de margine au reușit să procure câteva rarități cum sunt tipăriturile brâncovenești, la un veac de la ieșirea lor de sub teascuri.

Cât privește cartea din secolul al XVIII-lea, contemporană cu cititorii noștri, în bisericile românești din Ungaria au ajuns 12 ediții de Râmnic în 23 de exemplare și 14 ediții de București în 21 de exemplare, la care se adaugă tipăriturile de la Blaj, Viena și Pesta.

În cazul producției tipografice a veacului al XVIII-lea putem vorbi, credem, despre o anumită preferință pentru cartea râmniciană, determinată în parte de legăturile și facilitățile comerciale create între Oltenia și ținuturi de vest, după ocuparea acesteia de austrieci în 1716. Să nu uităm că până la retragerea armatelor imperiale, în 1739, drumurile între aceste ținuturi au fost deschise iar circulația liberă. Pe acest coridor ajung tipăriturile râmnicene ale vremii până în satele cu populație românească din Ungaria.

Programul editorial al Episcopului Râmnicului Damaschin, apare limpede exprimat în prefețele cărților care apar după 1725: „Am socotit a îmbogăți sfintele biserici cu înmulțirea sfintelor cărți în limba patriei noastre rumânești...nu numai eparhia noastră ci și alte osebite locuri, ce s-au obișnuit cu aceași limbă a se îndestuli.”¹⁶

Tot din această dorință de pătrundere pe în-

Molitvelnic, Buzău, 1747

treaga piață ortodoxă din imperiu, Molitvenicul din 1730 este închinat „preasfințitului și pravoslavnicului Arhiepiscopului Belgradului și Mitropolitului, a tot creștinescul norod de supt stăpânirea preasfințitului împărat al Romii, în Servia, Slavonia, în Hungaria, în Sirmia, în Ungrovlahia chesaricească, în Banatul Timișvarului...”.

Obişnuința românilor din ținuturile de vest de a cumpăra carte rămniceană nu va putea fi oprită prin reinstaurarea frontierelor, în anul 1739, la fel cum nici legăturile bisericești dintre Episcopia Aradului și Episcopia Râmnicului nu au fost întrerupte. Față de tipăriturile rămnicene, producția de carte de la București a fost defavorizată. Ea avea de străbătut trasee mult mai lungi și mai complicate. În plus marfa venea dint-o tipografie mai puțin familiară, chiar dacă nu străină, încât numărul de exemplare cumpărate este remarcabil.

În sfârșit, credem că acceptarea ofertei de carte din Blaj, în momentul lansării acestei tipografii pe piață, s-a datorat tipografilor rămniceni angajați. Singurele cărți care n-au reușit să pătrundă până la românii din Ungaria - cu excepția celor două exemplare ale Cazaniei lui Varlaam- au fost tipăriturile moldo-

vene, care, în ciuda ornamenticii frumoase, nu au putut concura în difuzare, datorită distanței mari, cu producătorii din Țara Românească.

Încheind această succintă prezentare trebuie să spunem că mai importantă decât numărul lor, care, în condițiile distrugerilor suferite de biserici în timp și a lipsei de informații, rămâne relativ, este însăși prezența acestor cărți românești în bisericile ortodoxe din Ungaria.

Din perspectivă socio-culturală această întâlnire dintre cărțile călătoare și cititorilor lor, ilustrează o anumită apetență de lectură, proprie satului românesc, oriunde s-ar fi aflat el, care a asigurat pe durată lungă unitatea culturii neamului românesc.

Fiindcă în ultimă instanță ce altceva au fost aceste tipărituri, care au împânzit în veacul al XVIII-lea cele trei provincii românești și Părțile ungurene, vorbindu-le cititorilor, în predoslovii, despre limba noastră cea de moșie sau arătându-le în stihuri politicești originea neamului românesc („*Semnele românilor cele dintru început fericite/ Cu adevărat de la Roma zburând în Dacia sunt venite*”¹⁷) decât factori de unitate națională?

NOTE

1. Un exemplu în acest sens este Gyula, oraș ce făcea parte din voievodatul Nirului, pe Crișuri, în care a fost găsit un relicvar bizantin din secolele X-XI. vezi Gerard din Cenad, *Armonia lumii*, Ed. Meridiane, Buc., 1984, p. 44 (Text introductiv de Radu Constantinescu)
2. Această comunitate ortodoxă a fost una românească după cum reiese din descrierile rămase de la cronicarul și istoricul turc Evlia Celebi, care vizitează în 1666 cetatea și orașul Giula. vezi Karácsony Imre, *Evlia Cselebi török világgutató magyarországi utazásai 1664-1666*, Budapest, 1908, vol. II., p. 227-229.
3. Fani Djndjhasvili, *Antim Ivireanu cărturar umanist*, Iași, 1982, p. 74.
4. El editează în limba română, pe cheltuiala sa, în tipografia lui Ioan Barth din Sibiu, doua din cele mai frumoase romane populare: Alexandria (1794) și Esopia (1802) vezi Florian Dudaș, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1983, p. 156.
5. Exemplarul aparține bisericii din Bichiș. În prezent se găsește în colecția Episcopiei ortodoxe române din Giula.
6. Babeș Emil, *A budapesti görög-oláh egyházközség*, Budapest, 1909, p. 1
7. Printre bisericile care au ars se numără cea din Bătania, Giula, Chitighaz.
8. Cartea ajunge în final în posesia Capelei ortodoxe române din Ciorvaș, unde este dusă de giulanii mutați aici.
9. Nicoară Petru, unul dintre ctitorii bisericii românești din Giula, tatăl lui Moise Nicoară.
10. Hirotonisit în 1758 el a păstorit până Crâstor până în anul 1788, când pruncii intră în posesia bunurilor acestuia
11. Atrași de promisiunile episcopului greco-catolic din Oradea, ortodocși din Bedeu au trecut încă în secolul al XVIII-lea la uniație împreună cu biserica lor.
12. Dimitrie Bodea a fost preot în Apateu între anii 1831-1834.
13. Preotul Timotei Petre a fost hirotonisit în 1772.
14. O asemenea bibliotecă este și cea a Universității Attila Józef din Szeged care deține un Molitvenic (Bălgrad, 1689) vezi Varga András, *Régi magyar nyomtatványok 1700-ig. Katalógus*, Szeged, 1991, p. 95, nr. 341
15. Maria Berényi, *Dr. Iuliu Teodorescu - un bibliofil român din Budapesta* în Almanah. Publicație a Societății culturale a românilor din Budapesta, 1995, p. 54-57.
16. Text din prefața Molitvenicului (Râmnic, 1730)
17. Stihuri politice din Prefața Mineiului pe luna iulie (Râmnic, 1780)

Tiberiu Herdean

Corespondența ca literatură (Anton Holban: Pseudojurnal)

„Vom vorbi noi vreodată?”

Autorul *Ioanei* a lăsat moștenire posterității postulatele neliniștii sale, „analizele” adică, iar *sinteza* a rămas sarcina criticii literare. Într-o viață atât de scurtă nici nu se putea mai mult; graba cu care a plecat scriitorul explică graba cu care a trăit și scris. Între „refuzul copilăriei”¹ și presimțirea morții, timpul comprimat și-a spus cuvântul: opera lui Anton Holban. Un autor pentru care autenticitatea, înainte de a fi un indiciu al unei noi convenții literare, devine și rămâne pe viață un criteriu existențial primordial. Teama de o eventuală infiltrare în viață a falsului îl împinge pe Holban spre literatură, teren în care prin exercițiul lucidității se poate supraveghea adevărul vieții și se poate construi un „pseudo-adevăr” în ficțiune. Tot scrisul holbanian, inclusiv cel neliterar, este impregnat de febra vieții, și atunci când interogațiile sale produc, paradoxal, construcții sau părți nu lipsite de impresia artificialului. Este unul dintre nenumăratele paradoxuri ale scriitorului. În plină desfășurare a unei vieți extrem de autentice, privește cu un ochi însetat de certitudini mai exemplare, spre literatură. Corespondența autorului, purtată paralel cu elaborarea romanelor și nuvelor sale, poate fi considerată, fără prea multă îngăduință, o adevărată capodoperă. Nicăieri în literatura sa – exceptând poate câteva pasaje mai transfigurate din *Jocurile Daniei* – nu întâmpinăm o mai acută senzație a vieții, o impresie de mai proaspătă autenticitate. Surprindem aici toate motivele esențiale ale romanelor sale, privite, desigur, fără opticile înmulțite la nesfârșit, dar și fără inevitabila convenționalizare și artificializare a acestora. Iar observațiile referitoare la roman, concurează fără discuție cu cele formulate în *Testamentul literar*. Viață pură până la literatură, până la poetică.

Existența în sine a acestor scrisori, îndeosebi cele trimise prietenului său din tinerețe, profesorului de literatură franceză Ion Argintescu, reprezintă, după opinia noastră, motivul esențial al literaturii lui Holban: *nevoia comunicării nemediate*, echivalentă cu căutarea raporturilor reale dintre două ființe, scutite de balastul convențiilor și politețelor. Momentul Galați, să nu-

mim astfel cei trei ani petrecuți de Holban în corpul profesoral de la liceul „V. Alecsandri” din acest oraș, sunt anii în care i se consolidează scriitorului, sub protecția familiară a ambianței, toate toposurile personalității, iar mutându-se apoi la București, autorul *Ioanei*, având în continuare aceeași oroarea de fals, se reîntoarce mereu la acea vârstă a existenței imaculate, singura necompromisă de artificial. Prietenia cu Ion Argintescu rămâne până la moarte – cea care „va strica jucăria” – raportul de referință, măsura lucrurilor, garanția sincerității, cântarul de farmacie al vieții și al literaturii încât nu e de mirare dacă motivele literaturii lui Holban, sau de ce nu, obsesiile sale, să fie probate „pe viu” tocmai în acest raport uman. Corespondența în discuție se prezintă deci ca o serie de documente ale unei confesiuni netrucate, cultivate metodic și consecvent (Holban își dojenește imediat prietenul când acela, din motive de obicei scuzabile, își permite vreo amânare a răspunsului). Cum lui Sandu, personajului său favorit, luciditatea nu-i folosește la ameliorarea structuralelor sale incertitudini, decât la exploatarea lor artistică, la fel pentru scriitor confesiunile epistolare vor deveni un fel de inventar infinit al obsesiilor de ordin psihologic, dar și artistic. Conștient de

inclinația de a privi mereu în sine, Holban, prin confesiune, se deschide și la propriu, și la figurat. „E obositor acest monolog continuu”², îi scrie într-una dintre primele scrisori lui Ion Argintescu. Iar prietenul său – un priceput critic de artă –, de asemenea sensibil, dar marcat mai degrabă de un alt soi de singurătate, de unul „de esență intelectuală”³, s-a dovedit un excelent și unic martor și „raisonneur” al neliștilor și îndoielilor holbaniene; un spirit capabil adică de identificare empatică, dar și de observații obiective. Holban, „pradă celor mai deprimante îndoieli”⁴, se lasă în voia lor, sigur fiind de sinceritatea prietenului și beneficiind de reflecțiile și corecțiunile aduse de acesta, exploatându-le. Instabilitatea psihologică a scriitorului – „Eu țip, plîng, rîd, mă agit 25 de ore într-o zi și o noapte...”⁵ – își găsește astfel în exterior posibilitățile de reechilibrare, iar autorul scrisorilor poate să surprindă în continuare liniștit „goana subtilă a stărilor sufletești”⁶.

La prima impresie scrisorile vin să ateste o mulțumire cu un asemenea fel de comunicare, indirectă adică, dar ele de fapt dovedesc alte două vocații antinomice – iarăși o contradicție holbaniacă –: vocația monologului și, pe de altă parte, dorința susținerii artificiale (prin scrisori) a unor relații dorite a fi, în măsura posibilităților, totuși, *reale*. Holban are nevoie de realitate pentru a se reîntoarce apoi mai liniștit spre sine, ca cercul vicios să se pună într-o veșnică mișcare. Introspecția își trage seva din viață, viață verificată și autentificată apoi prin analiză. Mărturisirile scriitorului lasă o impresie pe care critica literară n-a ezitat s-o exploateze și să vadă în opera autorului *Jocurile Daniei* continuarea vieții. Nu s-a făcut, însă, o confruntare mai detaliată a analogiilor obsesionale dintre cele două planuri. Decât realitatea propriu-zisă a unor personaje din romanele sale ni se par mult mai semnificative surprinderea și identificarea acelor motive care concentrează în esența lor probleme de expresivitate artistică; surse de profunde neliniști holbaniene. Decât Sandu, personajul romanelor sale, Holban, „personajul-narator” al propriei sale corespondențe – un fel de jurnal cu destinație nominalizată și reconstituit de posteritate – se dovedește mai autentic, iar obsesiile mai convingătoare, căci nu trec prin filtrul literaturizării. Lipsa de construcție a acestui „pseudojurnal” îi sporește cota de adevăr și sinceritate (neglijența „elaborării” este doar un adaos de nuanță). Viața și opera lui Holban dovedesc a fi o serie de imposibilități, deoarece, efect al comprimării timpului, scriitorul vrea să trăiască simultan pe două planuri :

pe unul abstract, al ideilor, și pe unul concret, al vieții. Epistolele publicate cuprind laitmotive greu de neobservat : scrisorile sunt de obicei scurte, formulează multe întrebări sau rugăminți iarăși laconice, telegrafice, dar vor, în schimb, răspunsuri lungi, pline de *amănunte*, termen echivalent în vocabularul evaziv al scriitorului cu *realiile*. Imposibilitatea vine din voința scriitorului de a stoarce viața din cuvinte (vom vedea cum acordă apoi autorul *Ioanei* valoare reală cuvintelor – disecate ca pe niște mostre din carne și oase). Cu Ion Argintescu, Holban pune la cale un „târg” avantajos, cerând în schimbul puținului abstract, mult real: „numai întrebări, la care îmi vei răspunde, sper, cât mai lung”⁷. Oroarea de idei, depozitare ale abstractului, se formulează în promisiuni ale realului: „am o mie de *lucruri* să-ți spun”⁸ (s. n.). În lipsă de contact viu, cel realizat prin scris, indirect, începe, totuși, să-i consume mulțumirea lui Holban, prevestind parcă evoluția până la maladii a unei sete de real: „Mi-e dor să stăm de vorbă mai multă vreme; de la distanță e greu să te înțelegi cu cineva”⁹. O nouă variantă a imposibilului holbaniac apare tocmai în prezența persoanei dorite, când mult făgăduitul dialog de fapt nu se mai realizează, prezența fizică a celuilalt echivalând cu comunicarea, cu surprinderea acelor „fire invizibile” între două ființe apropiate. Timpul pierdut, în accepțiunea pe care am sugerat-o, îl împinge pe Holban spre un ușor egoism în viață, precum pe Sandu în romane: scrisorile pe care le trimite sunt lipsite de acea cotă de realitate pe care scriitorul o revendică de la alții, și de fapt ele vor să conserve virtualitatea realității, nu realitatea însăși (cum și în romane Sandu dorește ca iubirea să fie mereu posibilă, nu și reală) – „să știi că nu m-ai uitat încă”¹⁰ (s. n.). Pe când în scrisorile pe care le primește, amănuntele „concură” cu realitatea, în cele trimise, ele „se epuizează”¹¹! Astfel, Holban nici nu-și dă seama de ironia pe care o conține – deși de data aceasta recurge la *subliniere*, ca semn de suspendare a neglijenței stilistice proprie scrisului său – înțelegerea adresată patetic prietenului său: „Vom vorbi noi vreodată?”¹². Scriitorul chinat de dorul comunicării, se închide în sine: o altă imposibilitate care, nesoluționată, va produce principiul dominoului sau lanțul imposibilităților. Problema comunicării se dovedește cu atât mai acută și deci dramatică – și aici nu e vorba de un sinonim al „tragismului”, cuvânt atât de drag scriitorului – cu cât Holban nu are voința dialogului, cu toată insistența lui de a-l susține totuși. Mai mult îl preocupă expresia adec-

vată a interiorității, comunicabilitatea profundizimilor sufletești proprii. Paradoxal, proza scriitorului fiind taxată ca una de analiză psihologică, reușita nu va depăși nici în acest plan nivelul relativului, nemulțumindu-l profund pe scriitor, împingându-l pe Sandu, în finalul *Jocurilor Daniei*, nu atât la despărțirea de femeie, cât, din cauza dialogurilor ratate, mai degrabă la renunțarea la ideea de comunicare și organicitate: „nici nu știu bine de ce s-a întâmplat despărțirea mea”¹³, mărturisește Holban lui Argintescu. Cu toată inclinația lor spre analiză lucidă, atât Holban cât și Sandu suferă de o insuficient de convingătoare exteriorizare a interiorității. Între cele două ipostaze trebuie căutată drama amândurora. Luciditatea îl ajută pe Holban să-și dea seama de asta, dar cauza, și prin urmare, soluția nu o găsește. Se plânge de repetate ori prietenului său că nu e înțeles, sau că e a interpretat greșit: „oamenii nu mă pricep, ca și în viață”¹⁴. Holban „crede” într-un fel idealist sau – ne permitem s-o spunem – ușor infantil în manifestarea automată și exactă a conținutului interior trăit febril. Ideal ar fi pentru Holban dacă intențiile sale s-ar exterioriza de la sine, fără să apeleze la procedee stilistice de „nuanțare”. Autorul *Ioanei* are convingerea că între forța expresivă și intensitatea emoției există un raport proporțional, însă reflecțiile critice îl fac să-și verifice totuși certitudinea: „Cum truda mea sufletească a fost neînchipuită, aștept să știu dacă am reușit să ți-o sugerez”¹⁵. Numai pe la sfârșitul carierei sale, spre finalizarea *Jocurilor Daniei*, Holban se convinge de gravitatea problemei – deși o simte mereu –, și vede necesară o „lămurire” ulterioară, o „explicitare” metodică. Astfel ia naștere *Testamentul literar*, consecință a atâtor nemulțumiri acumulate, și nu doar legate de *Ioana*, transmise la timpul lor lui Argintescu: „căci frământările n-au ieșit dintre rînduri”¹⁶. Această lipsă de adecvare între interior și expresia lui o bănuim cauzată de două convingeri obsesive și înțelese nediferențiat de Holban: una ar fi anticalofilismul înțeles ortodox, adică frica de „frumos”, de „stil” ce îl împinge pe scriitor la formulări simpliste – „M-am forțat apoi ca această vibrație să fie strînsă în fraza cea mai reținută posibil”¹⁷ – și la refuzul unor formulări totuși plastice. Cu atât mai ciudată această scăpare a lui Holban, cu cât s-a dovedit a fi un excelent interpret al Hortensiei Papadat-Bengescu, în opera căreia tocmai trecerea de la sentiment la expresie se realizează magistral, convertirea sentimentului în „stil”. Al doilea motiv îl surprindem în incapacitatea autorului

de a vedea în ansamblu, de a-și însuși o optică de perspectivă asupra propriei sale vieți și opere. În corespondență, precum și în *Testament...*, „explicitând” *Ioana*, Holban supraapreciază, de pildă, rolul pisoiului Ahmed, văzând în el un simbol, fără să-și dea seama că în atmosfera sumbră a romanului, acest amănunt „zoo” devine mai puțin semnificativ, înghițit anterior de întreg. O excesivă concentrare asupra faptului psihic concret afectează la autor calitatea sintetică a observației, puțină câtă există. Problema comunicării devine, după opinia noastră, cea esențială la Anton Holban, iar celelalte – sentimentale, artistice, etc. – i se supun. Dar fiindcă acestea din urmă se vor toate ca niște probe ale comunicabilității, ies în prim plan și, astfel, cea primordială se vede mai greu. Precum la Blecher problema ontologică e mobilul esențial, însă mereu materializat în „povești” și imagini compensatorii, la fel la Holban chestiunea comunicării e mereu „înscenată”. Această deplasare, însă, dinspre centru spre margine, adică soluționarea incertitudinilor în locuri secundare, va produce o serie de cercuri vicioase. Imposibilitatea va naște alte imposibilități: după cum, de pildă, Sandu nu poate rezolva gelozia producând-o, sau, și după cum nu poate iubi mereu căutând singurătăți izolate, inclinat spre fugă, nici Holban „nu poate fi înțeles” dacă autenticitatea înseamnă la el o reducere a expresivității, crezând obsesiv în raportul direct dintre conținut și formă. Camil Petrescu s-a dovedit cu mult mai rafinat în conceperea autenticității, cu toată spectaculozitatea anunțării „noii structuri”, căci anticalofilia autorului *Ultimei nopți...* ascunde o extrem de bine concepută, adică reflectată autenticitate, ca să nu mai vorbim de sinceritatea „șlefuită” din romanele sale. E adevărat că tentativa lui Holban este mai radicală, iar autorul are curajul chiar de a-și sacrifica opera dacă ea nu respectă o etică a esteticii sale proprii: sinceritatea brută.

Paradoxurile imposibile se leagă ca verigi dintr-un lanț în opera scriitorului, iar și mai absurd se dovedește faptul că deseori pomenita artificialitate, raportată la romanele scriitorului, este un stimulent și în viața autorului: obsesia morții precipitează scrisul și îl particularizează, îl dramatizează sau produce, cum lui Sandu îi place să spună: „tragedia noastră”. Holban, ca și Sandu, „se apropie de moarte”, producând o tensiune a timpului, o goană în viață după promisiunile certitudinii, multiplicând „experiențele” revelatorii. Oricât de dezvoltată ar fi luciditatea, ea nu insistă asupra unui singur aspect al vieții, aprofundându-l și

exploatându-l până la ultimele consecințe; teama de monotonie și de a pierde alte, încă neîncercate aspecte, îl plasează atât pe autor cât și pe personaj în mereu alte planuri de observație. Ideea singurătății e cultivată și ea, se sprijină mereu de alte și alte împrejurări. Într-un fel bengescian, autorul și personajul își răsfâng sentimentul în alte și alte oglinzi. Autenticul Holban are nevoie însă de stimulentele artificiale, căci suferă și el de o deficiență a existenței: ideea singurătății naște, de pildă, sentimentul tragic și suferința. Există aici o provocare interioară și permanentă între planurile reale și cele spiritual-culturale, planuri care, din păcate, nu se autentifică unul pe celălalt, ci se devitalizează. Nu doar normele sau paradigmele culturale compromit existența, ci și existența compromise arta, comprimând-o în cea mai redusă expresie. Scriitorul se înșală când afirmă aforistic: „Pentru mine literatura nu e grea: numai *mă* transcriu”¹⁸ (sublinierea aparține autorului), căci acest automatism al „elaborării” o să-l nemulțumească și nu-i va aduce niciodată liniște – „așa nud, nu e singurul posibil pentru a spune lucruri grave?”¹⁹ –, dovadă această corespondență care apelează mereu la confirmări exterioare asupra artei sale. În spațiile acestei iluzii asupra expresivității automate, sau „nude”, se ascunde o altă iluzie sau dorință a lui Holban, credința în pronunțata individualitate a personalității sale: „sunt singur pe lume, nu mă înțeleg cu nimeni”²⁰, idee ce va produce iarăși una nouă, cea a unicității. Scri-

sul, la prima impresie, se pare că îi va aduce autorului salvarea, comunicarea exemplară, însă pentru Holban gestul fatal va fi tocmai scrisul, construind obstacolul comunicării, *distanța*. Literatura se va impune și va echivala cu materia rupturii și des-părțirii: „de la distanță e greu să te înțelegi cu cineva”²¹. Loialitatea și prietenia lui Argintescu, facilitând sau dând mai mult iluzia comunicării organice, se va converti în *Jocurile Daniei* într-o dureroasă deziluzie și retragere din dialog, lăsând-o pe Dania, și la propriu, și la figurat, să vorbească singură: „Nu adio, numai la revedere”²². Eșecul sau ineficiența oricărei comunicări prin scris vor trezi din somn viața; Holban, precum Blecher cu Geo Bogza, vrea mereu să stea de vorbă mai multă vreme. Problema poeziei lui Holban asta este: cum și cu ce să înlocuiească *în scris*, „ca să iasă”, valoarea de autentificare pe care o reprezintă prezența celuilalt, *în viață*, și astfel să se facă de înțeles, satisfăcându-și *nevoia comunicării nemediate*. Motivul morții roiește și el în jurul comunicării; acolo unde dialogul direct devine imposibil, se infiltrează sfârșitul: „o plecare echivalează cu o moarte”²³. De și-ar fi recitat scrisorile ca pe un jurnal, Holban poate și-ar fi dat seama de imensa și imposibila sa tentativă de a prelungi sau înlocui viața cu scrisul (sau de a alunga moartea prin scris). Încercarea de economisire a vieții prin literatură desigur că nu-i putea reuși. Scrisorile, ca și romanele sale, sunt – printre altele – și documentele acestui efort donquijotesc.

NOTE

1. Sintagmă folosită de Nicolae Florescu, în *Profitabila condiție*, Cartea Românească, București, 1983, p. 135, 2. Anton Holban, *Pseudojurnal, corespondență, acte, confesiuni*, ediție îngrijită de Ileana Corbea și N. Florescu, prefață și note de Nicolae Florescu, Editura Minerva, București, 1978, p. 32, 3. Ibidem, 4. Ibidem, p. 38, 5. Ibidem, p. 41, 6. Ibidem, p. 67, 7. Ibidem, p. 40, 8. Ibidem, p. 42, 9. Ibidem, p. 85, 10. Ibidem, p. 91, 11. Ibidem, p. 109, 12. Ibidem, p. 118, 13. Ibidem, p. 138, 14. Ibidem, p. 104, 15. Ibidem, p. 83, 16. Ibidem, p. 52, 17. Ibidem, 18. Ibidem, p. 60, 19. Ibidem, p. 107, 20. Ibidem. P. 70, 21. Ibidem, p. 85, 22. Anton Holban, *Opere II*, Studiu introductiv, ediție îngrijită, note și bibliografie de Elena Beran, Editura Minerva, București, 1972, p. 171, 23. Anton Holban, *Pseudojurnal*, ed. cit., p. 132

Nagy Márta

Frescele bisericii Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril din Micherechi

Arta a patru biserici ortodoxe din Ungaria, caracterizează arta ortodoxilor secolului al XX-lea din această țară. În ordine cronologică ele sunt următoarele: Biserica Bulgară din Budapesta construită în 1931 în cinstea Sfântului Chiril, Biserica Românească din Micherechi reînnoită în 1990, Biserica Grecească din Beloiannis, construită în 1996, în cinstea Sfântului Dumitru și a Sfinților Constantin și Elena, respectiv biserica românească din Apateu cu hramul Sfântul Nicolae, care s-a renovat în 1994.

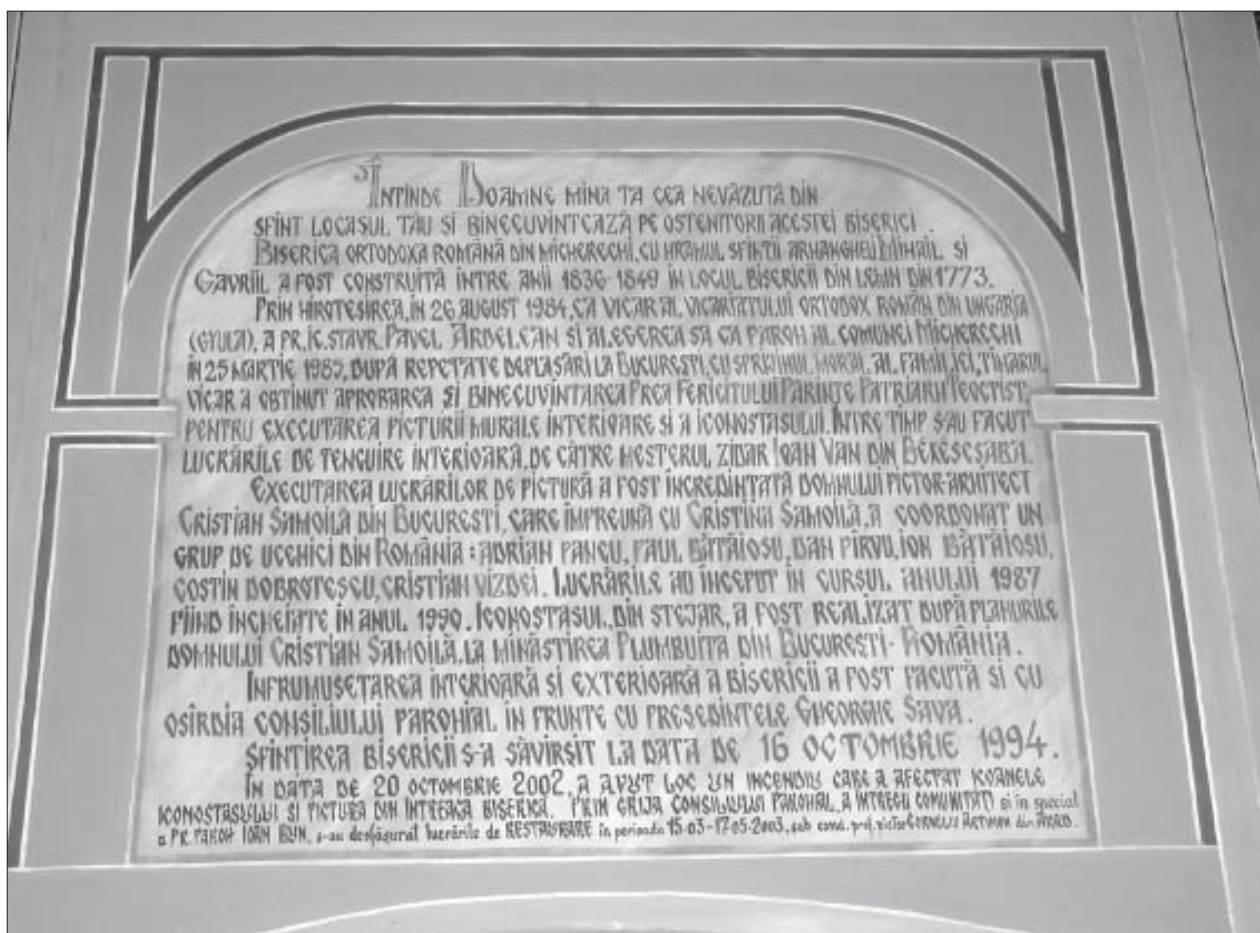
Biserica Sf. Arhangheli Mihail și Gavril din Micherechi s-a construit în 1849 în stil clasicist târziu. Frescele au fost executate între anii 1987–1990 în stil neobizantin. Întreaga pictură murală întruchipează întâlnirea între arta creștinătății apusene cu cea orientală. În același timp ea oglindește situația specifică a creștinilor orientali din Ungaria, care trăiesc interca-

lați între cultura orientală și apuseană dar dominată de mediul creștin apusean.

Pictura a fost executată de soții Cristian Samoilă și soția sa Cristina Samoilă, ajutați de pictorii: Adrian Pancu, Paul Bătăiosu, Dan Pirvu, Ion Bătăiosu, Costin Dobrotescu și Cristian Vizdei. Numele lor este înscris pe tabla aflată la intrare, sub turla bisericii. (Vezi foto jos) Fresca are inscripția în limba română, făcută de pictori. În edificiul mai puțin împodobit, din interior, meșterii au creat o lume minunată oprind scurgerea timpului pe care l-au canalizat spre eternitate.

În biserica sub formă de sală, locul cel mai sacru îl constituie absida, de aceasta se leagă naosul apoi pronaosul și de aici se deschide intrarea spre cor.

Grupul de pictori au avut sarcina să împodobească această biserică de tip arhitectural apusean cu o frescă bizantină medievală. Pe de o parte pictorii s-au acomodat modestelor

posibilități oferite de arhitectura apuseană, pe de altă parte s-au folosit de posibilitățile oferite de această arhitectură.

Pereții bisericii, în formă de corabie, sunt întrepătrunși cu câte trei-trei bolte, unde sunt pictate frescele. Pictorii, acomodându-se la modul de împărțire a pereților, au așezat trei-trei mari compoziții, formând trei mari cercuri. Însăși forma de cerc, care în evul mediu simboliza lumea cerească, indică că pe tavan vor fi pictați principalii locuitori ai lumii cerești.

Deasupra intrării, într-un cerc mare, pe un fond auriu cu raze, se află Născătoarea de Dumnezeu, în picioare, pe nori. Fecioara Maria poartă hiton albastru și mantie bordo-violet. (Vezi foto jos) Culoarele îmbrăcămintei sunt în contrast cu hainele lui Iisus la vârsta de adult.

Culoarea albastră a îmbrăcămintei Mariei semnifică purtarea în pânțece a copilului lui Dumnezeu din ceruri, iar mantia bordo-violet reprezintă firea omenească a Mariei, doar a purtat pe Iisus în pânțece ca pământeană. Mica Domnului stă cu mâinile ridicate pentru rugăciune. Aici Maria simbolizează mama însărcinată cu fiul ceresc.

Următoarea formă de cerc, înspre sanctuar, reprezintă Sfânta Treime din Noul Testament.

(Vezi foto sus) În compoziția sub formă de cerc cu raze auriu, în prim plan apare Iisus Hristos, îmbrăcat în haină de stăpânitor, de împărat bi-

zantin, în hiton roz-albicios împodobit cu ornamente aurii – în picioare, în fața crucii, cu mâinile răstignite pe cruce.

În spatele lui Iisus, se desfășoară, ca o umbră, imaginea unei mantii albastre cu stelute aurii, care reprezintă pe Tatăl Ceresc. Tatăl Ceresc are deasupra capului un triunghi care reprezintă dumnezeiasca Sfânta Treime, înăuntru trei litere grecești „O, ω N”, ce înseamnă „Cel viu” – Moise din tufa de măceș se adresează Domnului (Moise II. 3.14.). Literele îl reprezintă pe Dumnezeu. Iisus Hristos își ridică amândouă mâinile pentru a binecuvânta.

La picioarele lui Iisus, într-un cerc mai mic, în fața fundalului auriu, Duhul Sfânt apare sub formă de porumbel. Porumbelul cu aripile larg deschise, atingând crucea din spatele lui (reprezintă răstignirea pe cruce a lui Iisus). Cele trei litere grecești de pe cruce și de pe triunghiul albastru din spatele crucii (O, ω N – „Cel Viu”) se referă tot la Tatăl Ceresc.

Complicata compoziție dorește să scoată în evidență egalitatea celor trei persoane din Sfânta Treime cu asemenea motive cum ar fi, apropierea trupeză a lui Iisus și a lui Dumnezeu Tatăl, sau coborârea porumbelului pe Sfânta Cruce, care repetă mișcarea lui Iisus și a Tatălui. Pogorârea pe cruce a Duhului Sfânt – porumbelul și a triunghiului, în el literele, sau rolurile pe care le are simbolul triunghiului, etc.

Din conținutul simbolic al compoziției se pot lectura și alte semnificații.

O singură reprezentare îl prezintă pe Iisus Hristos ca unul care suferă dar și ca pe cel care învie și mântuiește întreaga lume, sau ca pe o persoană a Sfintei Treimi, care Stăpânește lumea.

Prezentarea Sfintei Treimi din Noul Testament s-a făcut cu respectarea tradițiilor răsăritene.

Această complicată compoziție simbolică dă dovadă, că pictorul nu dispune numai de cunoștințe iconografice, care reprezintă o regândire adâncită, ci a avut și o deosebită finețe spre nuanțarea iconografică.

Sfintei Treimi din Noul Testament cuprinsă într-o formă rotundă, spre altar i se alătură o mandorlă. O parte mai îngustă a mandorlei este deschisă spre forma rotundă, iar înăuntru ei cuprinde o altă compoziție. În această mandorlă alungită (care de asemenea simbolizează lumea cerească) apar trei îngeri. Textul scenei „Arătarea de la stejarul din Mamvri”, este o întâmplare din Testamentul Vechi (Moise II. 3), când trei îngeri au vizitat pe Abraham și pe soția sa Sara, la cortul de lângă un stejar din Mamvri.

Abraham, după obiceiul său, i-a ospătat pe cei trei călători și a recunoscut într-aceștia cele trei persoane dumnezeiești ale Sfintei Treimi. În cinstea celor trei îngeri, Abraham a tăiat un vițel. Istoria din Vechiul Testament nu este altceva decât o imagine vie a Cinei de pe urmă a Noului Testament, în care Fiul lui Dumnezeu apare ca un sacrificiu. În imaginea de pe boltă (Vezi foto jos), Sfânta Treime din Vechiul Testament, apare sub formă de trei îngeri înaripați, îngeri aurii, îmbrăcați în hiton alb. Cei doi îngeri de la margine poartă mantie mov deschis pe când îngerul din mijloc poartă mantie mov de culoare deschisă, dar pe umeri are o mantie împodobită și aurită la gât. Cu acest ultim mo-

tiv, pictorul scoate în evidență că dintre îngeri, cel din urmă amintit este Tatăl Ceresc. Pe veșmintele acestuia un model alb – cu vârfurile îndreptate către îngeri –, plutește triunghiul ce simbolizează Sfânta Treime, în el literele grecești ce indică pe Domnul (O, ω N).

Fața îngerilor este tânără, cei de la margine ridică mâinile spre cer, pe când Tatăl cu amândouă mâinile în jos binecuvântează.

Imaginea cea mai apropiată de altar, în formă de cerc, cu fundal de raze aurii, este portretul lui Iisus Hristos, ca Pantocrator (*Vezi foto jos*), ca stăpânitor al lumii. Hristos, stăpânitorul lumii, poartă hiton bordo ce indică firea lui omenească, iar hitonul albastru pe care îl poartă reprezintă firea lui dumnezeiască. Aceste culori simbolizează cele două firi ale lui Iisus Hristos, învățatură formulată la al IV-lea Sinod Ecumenic din 451. În funcție de aceasta Isus Hristos, există ca o persoană cu două firi (una dumnezeiască și una omenească). Aceste două firi sunt de nedespărțit și neamestecate. (Decizia sinodală reprezintă baza înfrățirii lui Dumnezeu om în pictura bizantină.

În imaginea de pe bolta bisericii din Mîchirechi, Iisus Hristos cu mâna dreaptă binecuvîntează, în mâna stîngă ține o carte deschisă, pe coperta căreia se află literele (Α și Ω), prima și ultima literă din alfabetul grecesc care invocă cuvintele lui Iisus: „Eu sunt Alfa și Omega, începutul și sfârșitul...” (Apocalipsa 1,8) pe care le spune la judecata de apoi.

Cercul cu raze aurii este înconjurat de un octogon, care în simbolica evului mediu se referă tot la lumea cerească. Isus este înconjurat de serafimi. Din vedeniile referitoare la Tată Ce-

resc, a profetului Daniel (Daniel 7,9) apar aripi și cercuri de foc – care din nou semnifică pe Tatăl și pe Fiul de-o ființă.

Sub Pantocrator, pe perete, sunt pictați cei patru evangheliști, care apar împreună cu atributele; Matei (înger), Marcu (leu), Luca (bou), Ioan (vultur). Această apariție a evangheliștilor cu imaginea Pantocratorului împreună trimite la un ciclu al cupolelor bizantine.

Lângă Pantocrator pe absida dinspre intrarea în biserică apare compoziția în care Isus are două fețe. În funcție de tradiția creștină, prototipul acestei forme de iconografie apare fără atingerea mâinii omenești. Amândouă imaginile arată cu glorie fața lui Hristos, și amândouă compozițiile poartă numele de *Mântuitor care nu este pictat cu mâna*. Una dintre imagini (*Vezi foto dreapta*) susține legenda prin care Abgar, împăratul din Edesa a primit de la Iisus un batic cu amprentele feței acestuia. Cealaltă imagine a luat naștere în urma istorioarei în care Veronica i-ar fi întins mântuitorului batisa să se șteargă, și ar fi primind-o înapoi, cu fața lui Iisus imprimată pe batisa. Aceste două minunate compoziții simbolizează reprezentarea directă a lumii cerești.

Ideea de bază a boltei de la intrarea în biseri-

că, spre altar, reprezintă Buna Vestire: Portretul Maicii Domnului simbolizează venirea Fiului lui Dumnezeu. În Testamentul Nou, scopul venirii pe pământ a Mântuitorului, răstignirea pe cruce și învierea din morți, victoria, primește o imagine simbolică. Imaginea din Vechiul Testament reprezintă jertfa din liturghie, respectiv participarea credincioșilor la jertfă și victorie. În Pantocrator apare judecata de apoi, se împlinește istoria, ajunge acolo de unde s-a luat, adică în cer.

În locul cel mai sfânt din biserică, pe bolta absidei, tot în formă de cerc, Maica Domnului, ce ocupă locul doi în ierarhia cerească, stă pe tron, în poală ținând pe fiul său Iisus. *Maria, Născătoarea de victorie*, poartă un hiton albastru și o mantie bordo, iar Fiul apare în hiton alb și hemantion alb, mâna dreaptă și-o ridică pentru a binecuvânta, pe când în mâna stângă ține un sul de hârtie, care simbolizează cuvântul. Forma acestora, în interiorul cercului, este conturată de un cerc mai mic. Deasupra lor este un cerc mai mic cu raze în care apare triunghiul, care reprezintă Sfânta Treime, iar în fața lui stă porumbelul – Duhul Sfânt cu aripile larg deschise. În acest mod, în compoziție sunt prezenți cei trei componenți – Isus, Duhul Sfânt –

porumbelul și triunghiul – Sfânta Treime Dumnezeiască. Maria stă pe tron, iar în dreapta și în stânga câte un înger pășește cu fața întoarsă spre Maria și Fiul său. Această apariție simbolizează tipul de iconografie al creștinismului timpuriu.

Toți din scenă sunt înconjurați de o fâșie în formă de cerc, în care scrie imnul adresat Sfintei Fecioare Maria, care reprezintă biserica lupțătoare în ierarhia cerească. Face legătură între viața cerească și cea pământească.

În partea de sus a pereților din apsidă este pictată Liturghia Cerească. În compoziție apare Hristos în picioare, în stihar (haină preoțească) brodat pe margini cu fir de aur, ridicând amândouă mâinile pentru a binecuvânta, către îngerii care îi stau de amândouă părțile.

La picioarele lui Hristos se găsesc discul, pe care în timpul liturghiei se pune trupul tainic al lui Hristos și se taie prescura. Pe disc este pictat trupul lui Iisus culcat. Compoziția se referă la jertfa lui Hristos, această jertfă face referire în Liturghie la Sfintele Daruri și la arhierul care împărtășește îngeri, pe Hristos cel înviat din morți și toate acestea se desfășoară în biserică.

La marginea coloanei, în care ocupă loc com-

poziția de mai sus, meșterul a pictat o scenă care îl reprezintă pe Hristos pus în mormânt. Într-o coloană mai jos, din sfera cerească în sfera pământească atrage privirea picturile reprezentanților bisericii pământene, între ei Ioan Gură de Aur, Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Gheorghe Teologul, Sfântul Nicolae, Sfântul Laurențiu, etc. Un motiv decorativ, ca o perdea, înconjură într-o altă coloană tot altarul.

Scenele care reprezintă sfera cerească sunt despărțite cu un gard decorativ de scenele din rândul de mai jos. Stâlpii mai mici simbolizează acel perete, care a existat în bazilicile primelor secole, despărțind altarul de mulțimea credincioșilor. Acest gard pictat se găsește în toată biserica. Gardul este întrerupt doar de scenele care reprezintă sărbătorile mari de peste an, un simbol arătând că lumea cerească doar după întruparea lui Iisus Hristos a venit în legătură directă cu lumea pământească.

Cristian și Cristina Samoilă au pictat imaginile marilor sărbători, care pornind din altar spre perețele din stânga sunt următoarele: Nașterea lui Iisus, Botezul lui Iisus, Schimbarea la față. Celelalte trei sărbători plasate pe perețele din dreapta altarului sunt: Iisus în grădina Ghețimani, Răstignirea pe cruce și Coborârea lui Hristos la iad. Scenele sunt pictate în bolta ferestrelor și sunt compuse după iconografia bizantină. Lângă acestea, în grup de către trei, sunt pictați îngerii luptători în picioare, printre ei, în funcție de iconografia bizantină, pictorul i-a zugrăvit pe perete pe Sfântul Gheorghe, Sfântul Dumitru, Sfântul Cosma, Sfântul Damian, ultimii doctori fără arginți. În continuarea acestora sunt pictate Sfânta Cuvioasa Parascheva, Sfânta Anastasia și Părinții Mariei, Sfântul Ioachim și Sfânta Ana, cu Maria copil în brațe.

Din timpurile noastre sunt pictate și personalități bisericesti actuale, ca Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române în haine călugărești albe, în mână cu toiagul patriarhal și Pavel Ardelean, vicarul Vicariatului Ortodox Român din Ungaria, în haine preoțești, în mână ținând crucea. Deasupra lor apar îngerii protejându-i.

De-o parte și de alta a intrării în biserică sunt pictați primii dintre apostoli, Sfântul Petru și Pavel, în picioare, în hiton și mantie, ținând în mână simbolul cuvântului, adică bucăți din evanghelie în formă de sul.

Cristian și Cristina Samoilă și grupul cu care a pictat biserica, la pregătirea frescelor au ținut seama de iconografia bizantină, iar cuvintele scrise respectă aceeași formă bizantină.

Meșterii și tradiția din epoca bizantină mijlocie, înnoită cu stilul neobizantin, sunt cele mai răspândite în pictura ortodoxă din zilele noastre și a fost preluată și de pictorii bucureșteni. Tipul de iconografie folosită de ei l-au împrăștiat cu un fenomen arhaic, precum fresca de pe pereții din altar, reprezentându-l pe Iisus ca și copil mic, din pictura de pe disc sau fresca de pe bolta din altar, cu îngerii, din pictura „Maica Domnului Născătoare de Victorie”. În fresca de pe pereți au fost introduse și picturile postbizantine cu efect apusean, de exemplu compoziția, Iisus în Grădina Ghețimani, ochiul lui Dumnezeu într-un triunghi din compoziția Răstignirii pe cruce a lui Isus, precum și aureola din triunghi și motivul cu raze aurii din picturile de pe boltă. Între compoziții aflăm și picturi compuse după gândirea proprie a picturilor, ca de exemplu reprezentarea Sfintei Treimi din Noul Testament, pictat pe tavan, compoziție care nu încalcă canoanele iconografiei de răsărit. În munca meșterilor care au pictat la Micherechi, baza artistică o reprezintă pictura bizantină, imaginile nu au o aprofundare în spațiu și figurile nu sunt înghesuite, etc. Pe lângă acestea totodată putem observa reprezentări în spațiu mai realiste, plastice: apariția razelor în picturile de pe boltă ține o legătură între figuri, trezește o oarecare iluzie în spațiu.

Compozițiile nu au luat naștere din pensula unui singur pictor, lucru care se poate observa din forma fețelor figurilor. Însă paleta coloristică a frescelor este omogenă, pictorii au folosit culori simbolice din tradiționala pictură bizantină. Culorile cele mai folosite în paleta acestora sunt, purpuriu, roșu, albastru, verde, auriu, culori puternice și proaspete.

În sfera cerească reprezentată în tablourile de pe boltă, pe tavanul bisericii din Micherechi, domină auriul, fiecare imagine are fondul auriu sau fondul albastru cu stelute aurii. Meșterii au folosit culorile în linii mari pentru a decora (de exemplu fundalul este pictat în formă de perdea sau draperie). Picturile colorate de pe pereți sunt un spectaculos mozaic bizantin care ne aduce aminte de o plăcută lume coloristică.

Programul pictural al bisericii corespunde tradiției și cerințelor bizantine din evul mediu și anume biserica este ornamentată pentru a fi demnă de a sluji ca locaș pământesc a lui Dumnezeu, reprezintă lumea cerească care este nedespărțită de biserica pământească. Totodată reprezintă și victoria mântuirii lumii de către Iisus Hristos.

Interiorul bisericii din Micherechi

Elena Csobai

Comunitatea ortodoxă din Bichișciaba în toamna anului 2008

Înainte de a trece la subiectul propriu-zis vom face un scurt istoric al comunității, pentru a înțelege mai bine, ce înseamnă, pentru o mică comunitate, identitatea. Identitatea, în multe cazuri, este egală cu credința, iar credința în cazul românilor este egală cu existența românească. Comunitatea din Bichișciaba este doar un exemplu din cele 18 parohii ortodoxe din Ungaria de azi, care au făcut totul ce au putut pentru biserica lor.

Aspecte din istoricul comunității ortodoxe române din Bichișciaba

După reorganizarea județului Bichiș din anul 1715, potrivit primilor istoriografi, comuna Ciaba a fost și ea repopulată.¹

O parte din populația băștinașă, revenită, s-a stabilit aici sau în apropiere, însă această repopulare a contribuit mai ales mișcarea migratoare a iobagilor din secolul al XVIII-lea, prin care, în localitate, au sosit slovaci, iar mai târziu maghiari și români. În prima etapă a acestei populării intensive, care a durat pînă în anul

1723, în localitate au sosit familii slovace, de religie evanghelică, din județele Nógrád, Hont și Gömör.² În a doua etapă au sosit slovaci de religie catolică, care au format o comunitate aparte, numită „*Communitas chatolica*”. Slovaci evanghelici, care reprezentau marea majoritate a populației, care nu au vrut să-i primească pe noii veniți.³ În registrul bisericii evanghelice din Ciaba, în anul 1746, acest lucru apare consemnat foarte clar: „fără de a anunța birăul nimeni să nu primească în casă om străin fie slovac, ungur, neamț, ori român atunci dacă veneticul aici ar vrea să-și asigure domiciliul.”⁴ Dacă această înregistrare îi amintește și pe români, înseamnă că la aceea dată au fost deja înregistrate cazuri de români veniți în localitate pentru a se stabili cu atît mai mult cu cît, în Giula și Chitighaz comunitățile ortodoxe române erau deja întemeiate. Printre cei stabiliți în comuna Ciaba s-au numărat și greci și negustori macedoromâni. Ei s-au ocupat cu comerțul, primul comerciant fiind atestat de altfel încă din anul 1727.⁵ În timp, numărul grecilor și al macedoromânilor a crescut și,

fiind de aceeași religie cu românii, s-au organizat împreună.

Vorbind despre popularea comunei în această perioadă, trebuie să accentuăm că populația revenită, sau adusă și colonizată în comună, a fost de naționalitate și religie diferită. Moșierul și conducerea locală a încercat să elimine orice neînțelegere dintre cei stabiliți, pentru a asigura brațele de muncă necesare. Ritmul de populare din acea vreme indica o tendință crescătoare, comuna a început să se dezvolte, încât în anul 1744 numărul locuitorilor a ajuns la 2740 de suflete. Conform recensământului din anul 1804 Ciaba a avut 12.577 de locuitori, dintre care, după confesiuni, bărbații au fost:

- 768 catolici
- 5.529 evanghelici
- 74 reformați
- 225 ortodocși⁶

Această creștere a numărului de credincioși ortodocși a dus la înființarea comunității ortodoxe române din Ciaba.

Înființarea comunității ortodoxe române

În anul 1820 grecii, macedoromânii și românii și-au înființat propria comunitate religioasă, ortodoxă. Însă, neavând biserică, credincioșii s-au adunat la început în case particulare, unde s-au săvârșit și slujbele bisericesti.

Primul care s-a îngrijit de credincioșii ortodocși din Ciaba, a fost preotul parohiei din Bichiș iar mai apoi cel al parohiei din Chitighaz. Faptul că la început preotul din Bichiș a fost cel care s-a îngrijit de credincioșii din Ciaba s-a datorat în parte grecilor stabiliți în cele două localități, care aveau relațiile strânse între ei, la fel cum și sprijinul material al comunității religioase a venit tot din partea grecilor.

În anul 1822 credincioșii din Ciaba înaintea o cerere către domnie ca să li se asigure un lot de pământ pentru biserică și școală și un preot.⁷ Abia în anul 1833 primesc acel fond, după care Alexandru Ficiovits, „vinzătorul de mirodenii” și totodată episcopul comunității ortodoxe din Ciaba, împreună cu părintele Nicolae Oșorhan, obțin aprobarea guvernului de colecție. Istoriograful Haan Lajos scrie că acești doi credincioși însuflețiți au cutreierat Viena, Triestul, Florența și Țara Croaților, ca să adune daniile de la credincioșii de peste hotare. Se zice că au cerut ajutor și de la biserici, chiar și de la alte confesiuni. O contribuție au avut și credincioșii ortodocșii din Ciaba. Din toate daniile făcute, în anul 1837, s-a terminat construirea bisericii din cărămindă. Turla și edificiul au fost acoperite cu șindrilă. Zidar a fost Iosif Czigler, iar dulgher Iosif Papp.⁸ Se presupune că tîrnosirea bisericii a fost săvârșită de Gherasim Rațiu, episcopul Aradului. Conform inventa-

rului din anul 1858, comunitatea ortodoxă din Ciaba avea un cimitir cu o suprafață de 27 iugăre de pământ, donat din partea domniei din localitate. Clopotul bisericii a fost donat de Alexandru Ficiovits, încă în anul 1832. În sfârșit, printre donatori, în inventar, mai sînt înșirați: Nicolits, Gheorghe Muntean din Arad, Nicolae Gyulic comerciant din Bichiș, soția lui Andrei Dombar din Ciaba. (Casa lui Andrei Dombar se găsea în mijlocul comunei, împreună cu casa notarială, iar în prăvălia lui Dombar, din centru, se putea cumpăra zahăr, cafea și haine). Potrivit aceluiași inventar, dintre donatori, Gheorghe Rotiș, Teodor Zsiga și Alexandru Ficiovici au făcut donații în bani de mai multe ori.⁹

După patru decenii de la ridicarea bisericii, în anul 1878, episcopii Ioan Merczan și Ioan Banu, membrii ai comisiei parohiale, au depus o nouă cerere, pentru a obține aprobare de la oraș, pentru o nouă colectă în Ciaba.

Printre cele peste 500 de persoane, care au dăruit grâu, orz sau bani, pentru renovarea bisericii ortodoxe, s-au numărat credincioșii bisericilor ortodoxe, catolice și a celei evanghelice din localitate. Lucrările de renovare ale bisericii, pe dinăutru și pe dinafară, s-au terminat în 24 martie 1878. Crucea a fost din nou aurită, turla a fost acoperită cu tablă și, probabil, în acea zi biserica a fost și sfințită de către Ioan Meșianu, episcopul Aradului.¹⁰

Conform tradiției, în turla bisericii s-au așezat documentele referitoare la renovare. În aceste documente sunt trecute numele donatorilor, numele preoților parohiei din Ciaba de la acea vreme, Nicolae Oșorhan și Dumitru Nica, și numele meșterilor, care au lucrat la renovare.

Din anul 1886 pînă în 1918 preot al comunității a fost Victor Popovici. Această perioadă a fost hotărîtoare pentru o comunitate mică, care trăia printre populația majoritară slovacă. Preotul Victor Popovici a luptat împotriva maghiarizării, a asimilării, lucru pentru care a fost mereu atacat.

În anul 1913 a adus bisericii un valoros iconostas, care atunci avea deja peste o sută de ani, din satul Șiclău. Acest iconostas, datat 1789, a fost executat de renumitul pictor Ștefan Tenețchi. Semnătura artistului și data se găsesc pe versoul icoanei Sfînta Treime, de pe iconostas.¹¹

După moartea preotului Victor Popovici, survenită în anul 1918, timp de doi ani a funcționat ca preot în Ciaba Caius Turic, apoi parohia a rămas vacantă.

După 1919, a început o perioadă extrem de

grea pentru minoritatea română din Ungaria, cele 19 comunități ortodoxe de pe teritoriul Ungariei au rămas fără o organizație bisericească, care să conducă aceste parohii.

Pentru servirea comunităților ortodoxe române au rămas doar 4 preoți ortodocși: Petru Biberea la Giula Orașul Mic Românesc, Vasile Beleş la Chitighaz și Simion Cornea la Bătania și Ghenadie Bogoievici la Budapesta. Aceștia nu se puteau deplasa decît ocazional la toate comunitățile, situație în care administrarea tuturor afacerilor bisericești la parohii a devenit imposibilă. Dar pe lângă lipsa preoților se simțea și lipsa dascălilor, fiindcă după 1920 o parte din preoți și dascăli au trecut granița, împreună cu armata română și s-au stabilit definitiv în România.

Preoții rămași și-au dat seama că singura soluție de păstrare, de menținere a religiei ortodoxe presupunea înființarea unei organizații bisericești proprii, pe teritoriul Ungariei, care să cuprindă toate comunitățile ortodoxe române. Printre cei care au luptat pentru înființarea acestei organizații bisericești s-au numărat Simion Cornea preotul din Bătania, Toma Ungureanu, Dimitrie Sabău din Giula, Petru Mișcuția din Chitighaz.

Prima încercare de organizare a bisericii ortodoxe a început cu adunarea din Bichișciaba, din anul 1927, în care s-a hotărît „ să se înființeze un protopopiat (ca organ executiv) cu sediul în orașul Giula.”¹² Apoi, tot în Bichișciaba, la 29 iulie 1929, s-a întrunit colegiul preoților ortodocși români din Ungaria. Au fost prezenți (conform formalităților prescrise de Statutul Organic al bisericii) opt preoți. Președinte a fost numit Simion Cornea din Bătania iar cei opt membri ordinari au fost:

Ghenadie Bogoievici din Budapesta
Toma Ungureanu, Giula
Dimitrie Sabău, Giula
Gheorghe Buha, Cenadul Unguresc
Ioan Ola, Micherechi
Petru Mîndruțau, Giula
Petru Mișcuța, Bichiș
Ioan Borza, Chitighaz
Și, ca membru suplimentar, Gheorghe Botău din Bichișciaba.

La această ședință, colegiul preoțesc, pe baza statutului organic, a luat hotărîri importante.

Comunitatea din Ciaba, deși a rămas în anul 1928 fără preot, cu sacrificiul credincioșilor din loc, biserica a fost din nou renovată pe dinafară iar turla a fost învelită cu tablă galvanizată

și s-a făcut o cruce nouă aurită. După renovare, în ziua de 24 iunie anul 1928, a avut loc sfințirea bisericii, iar ceremonia a fost săvârșită de Cornea Simion, preot din Bătania, de Petru Miscuția, preot din Bichiș și de Gheorghe Boteu, dascăl-cantor din Bichiș.¹³

În anul 1929 postul de preot a fost ocupat de Gheorghe Boteu, care a păstorit comunitatea pînă în anul 1971. A fost o perioadă de încercări privind organizarea bisericilor ortodoxe române, la care a participat și el.

După război, în anul 1952, preotul Gheorghe Boteu a cerut ajutor pentru biserică - așa după cum au făcut-o înaintașii lor începînd din anul 1820 - celor 822 de suflete ortodoxe din Bichișciaba.¹⁴ Putem spune așadar că, pînă în zilele noastre, biserica a fost totdeauna ajutată de credincioși la îndemnul preotului paroh, care în toate perioadele istoriei, a îngrijit și a condus comunitatea.

Pentru a cunoaște situația bisericii și a comunității ortodoxe din Ciaba în prezent, am realizat un interviu cu părintele Teodor Marc, pe care îl vom reda în continuare. Înainte de aceasta, trebuie să mai spunem însă că preotul ortodox român al comunității din Bichișciaba, este la origine român, cu părinți din Micherechi. Familia s-a stabilit prin anii 1970, definitiv, în Giula. Teodor Marc a terminat școala generală și liceul cu limbă de predare română din Giula, în anul 1984. În anul 1993 s-a înscris la Institu-

tul Teologic din Arad, unde a terminat în anul 1997. Parohia ortodoxă din Bichișciaba a rămas vacantă în anul 1995, timp de doi ani, dar a fost administrată de părintele Alexandru Șereș. După terminarea Institutului Teologic din Arad, în aprilie 1998, părintele Teodor Marc a fost instalat ca preot al Bisericii Ortodoxe Române din Bichișciaba.

* * *

- Ca preot al comunității, care au fost primii pași la începutul păstoririi? Cu ce a trebuit să vă luptați chiar de la început?

- *Preluînd parohia din Bichișciaba am început să-mi cunosc credincioșii, s-a făcut conscrierea credincioșilor. În anul 1998 în Bichișciaba s-au înscris în total 54 de suflete. Din 1998, pas cu pas, am început în fiecare an să-mi planific ce e de făcut. Chiar de la început am observat că deși biserica în 1995 a fost refăcută și tencuită pe dinafară nu s-a făcut nimic pentru izolarea igrasiei. Umezeala era un pericol permanent pentru tot interiorul bisericii. Împreună cu ajutorul credincioșilor în primul an am început să ne schimbăm textilele pe care au fost aplicați prapurii din biserică. După cum am amintit umezeala ataca totul din interiorul bisericii. În 2000 conducerea bisericii a hotărît ca să se ia contactul cu monumentele istorice și pe baza legilor, să se înceapă lucrările de renovare, ca să se facă definitiv izolarea igrasiei. Am făcut toate de-*

mersurile necesare prescrise de lege și Oficiul monumentelor istorice în 2001 ne-a și sprijinit și cu bani ca să se cerceteze și să se documenteze sistemul izolării contra igrasiei. În 2001 s-a dat jos tencuiala, s-a făcut izolarea contra igrasiei, și pînă în 2004 biserica a rămas așa pentru uscare. În acest an s-a condus rețeaua gazului și a apei, care pînă atunci nu era de loc. În anul următor s-a tencuit biserica pe dinăuntru și totodată s-a făcut încălzirea centrală pe pereți. Tot în acel an, din banii credincioșilor, s-a cumpărat un set, adică un potir, un disc, o copie și o steluță din argint aurit adus din Grecia.

Părintele Marc fiind un om modest eu trebuie să le mărturisesc cititorilor că, din banii lui proprii, tot atunci, a adus, din Grecia, o ferecătură pentru Sfînta Scriptură, și o cădelniță din argint aurit, pe care le-a donat comunității, despre care o să mai vorbim.

– În 2006 apoi s-au schimbat geamurile vechi făcute din fier, cu geamuri termopane, s-au cumpărat trei rînduri de odăjdii, un rînd de culoare neagră și două rînduri de culoare bordo și galbenă. Tot în acel an s-a cumpărat un covor pe toată suprafața bisericii. Apoi pentru 2007 ne-am planificat să tencuim biserica pe dinafară, iar în primăvara anul 2007 ne-am planificat ca în 2008 să zugrăvim interiorul bisericii cu fresce cu tot. Cunoscînd

sistemul de procurare al banilor prin concursuri toate planurile, demersurile trebuie făcute cu unul, s-au chiar cu doi ani înainte de a începe lucrările.

Părintele îmi mărturisește că, chiar și pe anul 2009, și-a planificat restaurarea mobilierului din interiorul bisericii, dar planurile au rămas doar planuri fiindcă în viața, în soarta bisericii a intervenit ceva neprevăzut și a trebuit să facem cu totul altceva decît ce ne-am planificat.

– Ce s-a întîmplat? Ce a intervenit?

– După cum s-a putut citi și în presa scrisă și în cea electronică, în 23 iulie 2007, biserica a fost profanată prin incendierea ei. S-a dat foc la Sfînta Masă și la dulapul pentru lumînări. Datorită focului a ars Sfînta Masă, acoperimentele, Sfînta Scriptură, așezată în ferecătura din argint aurit adusă din Grecia. Apoi au ars veșminte, chivotul, prapuri, dulapurile, scaunele, covoarele. Spre norocul nostru pompierii au sosit foarte repede și focul a fost stins la timp. Totuși, tot interiorul bisericii adică pereții, frescele, obiectele, iconostasul, s-au distrus din cauza fumului de ceară care s-a produs. Biserica nu s-a mai putut folosi, nu s-au mai putut oficia sfintele slujbe, încît după acest incendiu credincioșii au fost obligați să se deplaseze la parohia ortodoxă din Bichiș. Ținem să le mulțumim și pe această cale credincioșilor din Bichiș că ne-au primit.

– Ajungînd la fața locului și intrînd în biserică, trebuie să mărturisesc sincer, că starea bisericii după incediu pur și simplu m-a șocat. E altceva să vezi și e altceva numai să auzi despre acest incendiu. Cred că toți credincioșii din oraș, indiferent de confesiune, și-au pus întrebarea cum s-a putut întîmpla o astfel de faptă? Cînd s-au început lucrările de renovare?

– Și eu împreună cu conducerea bisericii și credincioșii noștri am rămas uimiți și tot atunci copleșiți de ceea ce s-a întîmplat cu biserica. Pe lângă faptul ce s-a întîmplat, numai după încheierea procesului, care a durat aproape pînă la sfîrșitul anului, am putut să ne apucăm de refacerea bisericii. Cam pe la sfîrșitul lui octombrie s-au început lucrările. Prima dată tot interiorul bisericii s-a spălat și a fost gletuit binenînțeles pe baza regulilor Oficiului Monumentelor Istorice, în felul în care și freșcele au rămas pe pereți, sînt documentate pentru posibilitatea cercetării în viitor. Iconostasul s-a curățat în întregime, dintre prapuri cîțiva care au rămas, s-au reînnoit, s-au salvat. Din Grecia s-au cumpărat obiecte de cult necesare pentru sfintele liturghii. În 2008, cu o săptămînă înainte de Paști, biserica a fost sfințită și totodată predată credincioșilor. Încă în vară s-au început lucrările de renovare în exteriorul bisericii ca: aurirea crucilor, renovarea și completarea tăblăriei cu tablă de cupru, schimbarea acoperișului complet și zugrăvirea bisericii pe din-afară și se va face completarea sistemului de încălzire a bisericii.

– Știu bine că dragostea față de biserică nu va lăsa doborît de ceea ce s-a întîmplat. Ce v-ați planificat pentru viitor?

– Da aveți dreptate, pentru anul viitor ne-am planificat tîrnosirea bisericii, care va fi după terminarea Sfintei Mese, care se va face din piatră sculptată din Tardoș numită și marmoră roșie. Ceia ce ne apasă, că parohia nu are posibilitate să-și execute o pictură demnă bisericii ortodoxe din Bichișciaba. Demnă, în sensul să fie corespunzătoare odată istoriei și tradiției noastre din localitate, care ar costa enorm de mult. Dar fiind un om optimist eu totuși voi face tot posibilul ca odată această biserică să se reînnoiască și pe dinăuntru.

În viitor ar fii o adevărată mare bucurie tuturor credincioșilor români ortodocși din Bichișciaba ca cimitirul vechi - unde sînt înmormîntați înaintașii românilor printre care și preotul Victor Popovici - să devină în posesia bisericii.

– Eu vă doresc să dea Dumnezeu să vi se îplinească această dorință măreață. Trebuie să vorbim încă neapărat despre partea financiară a lucrărilor de renovare, de refacere. Cu ce ajutor, sprijin s-au putut face aceste lucrări?

Invitația la concertul de binefacere

– Toate lucrările de renovare, refacere au costat 13 milioane de forinți din care, la început statul maghiar a dat 2 milioane, apoi statul român 2 milioane, 2 milioane s-au adunat prin colectă, iar 6 milioane am câștigat prin concursuri de la statul maghiar. Din donațiile credincioșilor ortodocși din România și a celorlalte confesiuni și a diferitelor instituții maghiare, a autoguvernărilor minorității românilor s-au adunat încă un milion de forinți.

– Știm bine că ați organizat și un concert de binefacere?

– Da, concertul de binefacere a fost organizat la Bichișciaba, în biserică evanghelică cea mare. La acest concert a participat Corul Patriarhiei din Moscova. Spre bucuria noastră biserică cea mare a fost plină, muzica minunată a corului ne-a umplut sufletele de bucurie și liniște și mulțumită ascultătorilor s-au adunat 500 de mii de forinți. Această sumă s-a adăugat donațiilor, despre care am amintit, este vorba de 2 milioane de forinți donația care s-a făcut pe cont separat deschis la bancă pentru ajutorarea renovării bisericii ortodoxe române din Ciaba. Eu și pe această cale țin să mulțumesc tuturor credincioșilor români ortodocși și celor de alte confesiuni, tuturor instituțiilor, statului maghiar și român, care cu sprijinul lor ne-au ajutat, ca biserică din centrul orașului să devină un lăcaș adevărat al credincioșilor ortodocși.

NOTE

1. Elena Csobai. Români din Bichişciaba: In Annales 96. Publicație al Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. Editura NOI Giula.1996. p. 50.
- 2 Békéscsaba története. Első kötet a kezdetektől 1848-ig. Szerk.:Jankovich Dénes és Erdmann Gyula. Molnár Ambrus: Csaba újratelepülése, társadalma, gazdasága, önkormányzata 1772-ig.Békéscsaba, 1997. p 417.
- 3 Elena Csobai. Români din Bichişciaba: In Annales 96. Publicație al Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. Editura NOI Giula.1996. p. 53.
- 4 Elena Csobai. Români din Bichişciaba: In Annales 96. Publicație al Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. Editura NOI Giula.1996. p. 53.
- 5 Békéscsaba története. Első kötet a kezdetektől 1848-ig. Szerk.:Jankovich Dénes és Erdmann Gyula. Molnár Ambrus: Csaba újratelepülése, társadalma, gazdasága, önkormányzata 1772-ig.Békéscsaba, 1997. p 518.
- 6 Elena Csobai. Români din Bichişciaba: In Annales 96. Publicație al Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. Editura NOI Giula.1996. p. 55
- 7 Elena Csobai. Români din Bichişciaba: In Annales 96. Publicație al Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. Editura NOI Giula.1996. p. 56
- 8 Elena Csobai. Români din Bichişciaba: In Annales 96. Publicație al Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. Editura NOI Giula.1996. p. 56
- 9 Elena Csobai. Români din Bichişciaba: In Annales 96. Publicație al Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. Editura NOI Giula.1996. p. 56
- 10 Elena Csobai. Români din Bichişciaba: In Annales 96. Publicație al Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. Editura NOI Giula.1996. p. 57
- 11 Nagy Márta. Ortodox ikonosztázionok Magyarországon. Debrecen 1994. 88.p.
- 12Teodor Misaroş. Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din Ungaria. Giula 2002 p.237
- 13Teodor Misaroş. Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din Ungaria. Giula 2002 p.238-240.
- 14 Elena Csobai. Români din Bichişciaba: In Annales 96. Publicație al Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. Editura NOI Giula.1996. p. 63.

*Fotocronica Simpozionului al XVII-lea
organizat de Institutul de Cercetări
al Românilor din Ungaria
(Budapesta, 24–25 noiembrie 2007)*

Programul sesiunii științifice

Publicul simpozionului

Vasile Dobrescu (Tîrgu-Mureș): Elitele românești transilvănene și modelele europene ale modernizării

Victoria Moldovan, Liana Pop (Cluj): Alinierea românei la CECR: Metodele „Europe ensemble” și „Autodidact”

Corneliu Cezar Sigmirean (Tîrgu-Mureș): Românii din Ungaria în corespondența Ministerului de Externe al României

Cornel Sigmirean (Tîrgu-Mureș): Studenții români de la Facultatea de Teologie din Budapesta și societatea „Falba”

Elena Rodica Colta (Arad): Preocupările bibliofile ale familiei Mocioni

Ana Borbély (Budapesta): Atitudinea față de limba vorbită de românii din Ungaria comparativ cu alte comunități lingvistice

Emilia Martin (Giula): Giula, orașul multietnic

Andrei Milin (Timișoara): Rituri funerare din zona Margina

Tiberiu Herdean (Budapesta): Confesiunea ca mod de construire a sufletului. „Evoluția” Hortensiei-Papadat Bengescu

Ana Hoțopan (Seghedin): Mircea Eliade în limba maghiară

Maria Berényi (Budapesta): Activitatea unor femei celebre pentru întărirea ortodoxiei românești din Transilvania și Ungaria secolului al XIX-lea

SUMAR

MARIA BERÉNYI	
Bicentenar – Andrei Șaguna (1808-1873)	3
RODICA COLTA	
„Cititorii” cărților vechi românești din Ungaria	18
TIBERIU HERDEAN	
Corespondența ca literatură (Anton Holban: <i>Pseudojurnal</i>)	25
NAGY MÁRTA	
Frescele bisericii Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril din Micherechi	29
ELENA CSOBAI	
Comunitatea ortodoxă din Bichișciaba în toamna anului 2008	35
FOTOCRONICA SIMPOZIONULUI AL XVII-LEA ORGANIZAT DE INSTITUTUL DE CERCETĂRI AL ROMÂNILOR DIN UNGARIA	42

Típarul: Mozi Nyomda, Békéscsaba
Director: Garai György